

समानो मन्त्रः (ऋग्वेद)

समानी प्रपा (अथर्ववेद)

परब

ओनलाईन

स्थापना वर्ष : १९६०

वर्ष : १

जून : २००७

अंक : १२

: परामर्शनसमिति :

कुमारपाण देसाई भोगाभाई पटेल भारती र. हवे
प्रमुख वरिष्ठ कार्यवाहकसमिति सभ्य प्रकाशनमंत्री

: तंत्री :

योगेश जोषी

: सडतंत्री :

प्रहुल्ल रावल

गुजराती साहित्य परिषद

भेघाणी ज्ञानपीठ ० क. ला. स्वाध्यायमंडिर

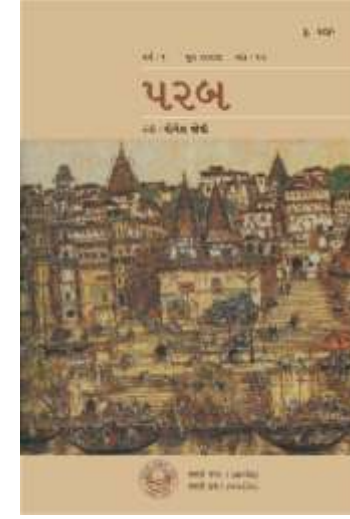
गुजराती साहित्य परिषद (प्रकाशन विभाग), गोवर्धन(भवन, आश्रम मार्ग,

'टाईम्स' पाठण, नदीकिनारे, अमदावाद-३८० ००८

झेन अने फ़ेक्स : २६५८७८४७

E-mail : gspamd@vsnl.net

Web-site : www.gujaratisahityaparishad.org

अ नु क म

प्रमुखश्रीनो पत्र

कुमारपाण देसाई

कविता

रयनाओ आठ • लाभशंकर ठाकर , त्राण काव्यो • धीरु परीज

अनुवाद

तृण अने तारको वर्ये (उशनस) • अंग्रेज भाषांतर : प्रदीप जांडवावा

निबंध

छल्लदुर्ग • प्रहुल्ल रावल

आस्वाद

पूछडियुं सोनेट • यिनु मोदी

स्मरण

ते छि नो दिवसो गताः • सुकुमार परीज

समीक्षा/ग्रंथावलोकन

केटलीक, पण नोधपात्र वार्ताकृतिओ... • राधेश्याम शर्मा, नवी दिशा,
नवां भेडाणनी प्रतीक्षा • छिमांशी शेवत

परिषदवृत्त

संकलन : अनिला दलाव

साहित्यवृत्त

संकलन : प्रहुल्ल रावल

आवरण

बनारस : गजेन्द्र शाह [सौजन्य : मारवेल आर्ट गेलरी, अमदावाद]

પ્રમુખશ્રીનો પત્ર

પરિષદ-પરિવારના પ્રિય સ્વજનો,

આજની યુવાન પેઢી સાહિત્ય અને અન્ય કલાઓથી વિમુખ બની રહી છે એવી ફરિયાદ વારંવાર સંભળાય છે. એને સાહિત્યવિમુખ કરવા માટે શું કરી શકાય ? એ સાચું છે કે નવી પેઢીના સર્જક-વિવેચકને વ્યાપક અને વિરાટ પડકારો સામે ઊભા રહેવાનું છે. અન્ય ભારતીય ભાષાના કે પરદેશી સાહિત્યના સંપર્ક ઉપરાંત વિજ્ઞાન, ટેકનોલોજી, સામાજિક ગતિવિધિ, રાજકીય પ્રશ્નો અને વૈશ્વિક ઘટનાઓ સાથે એણે નાતો જોડવાનો છે.

એક સમયે આપણો કવિ કાવ્યમાં મેઘ અને ચંદ્રાની વાત કરીને કૃતકૃત્ય થઈ જતો હતો, હવે એણે વાસ્તવિક ને તે સાથે વૈશ્વિક અનુભૂતિને પોતાના વ્યાપમાં લીધી છે અને એ વિશ્વપ્રવાસી બની ચૂક્યો છે. પરિણામે સાહિત્યની ભાષા, શૈલી અને વિષય એ બધી બાબતોમાં આમૂલ પરિવર્તન આવ્યું છે. પંડિતયુગના સર્જકોની ભાષામાં કેટલોક ઠંડારો હતો. આલંકારિક ભાષાને પરિણામે કૃત્રિમતા આવી જતી હતી. ગાંધીયુગની 'કોશિયાની ભાષા'ના વિચારે ગુજરાતી ગદ્યમાં નવું પરિવર્તન આણ્યું. આજે વળી ગુજરાતી ભાષા નવું કાઠું ધારણ કરી રહી છે. અંગ્રેજી શબ્દોથી મિશ્ર એવી ભાષાનો એ જાણ્યેઅજાણ્યે ઉપયોગ કરતો થયો છે. કોઈ એને હળવી રીતે 'ગુજરેજી' પણ કહે છે. વર્તમાન સમયે સર્જક કે વિવેચક એના ગુજરાતી લખાણમાં અંગ્રેજી શબ્દો પ્રયોજે છે. કેટલાક અનિવાર્ય હોય છે અને કેટલાક પરિભાષા ખોળવાની નિષ્ક્રિયતાને કારણે પ્રયોજાયેલા હોય છે. કેટલાક સર્જકો વિદેશના માહોલમાં કવિતાનું સર્જન કરે છે તેથી આવા શબ્દો આપોઆપ એમના સર્જનમાં ફૂટી નીકળે તે સ્વાભાવિક છે. ગદ્ય-ક્ષેત્રે આ નવું વલણ ધીરે ધીરે વિસ્તરતું જાય છે. ગુજરાતી સર્જક 'ડોટ કોમ'ના વિષય પર કાવ્યસર્જન કરે છે. વિષય ગમે તે હોય, માત્ર કવિતા બને તે આપણી નિસબત છે. વિષયોનો વ્યાપ ક્યાં સુધી પહોંચશે એની આજે તો કલ્પના કરવી મુશ્કેલ છે. વિજ્ઞાન એટલી ત્વરિત ગતિએ ચાલે છે કે એક દેશના માનવીના ધડ પર અન્ય દેશના માનવીનું મસ્તક જોવા મળે તો નવાઈ નહીં લાગે ! સર્જકોએ ક્ષણે ક્ષણે બદલાતી આ પરિસ્થિતિ સાથે તાલ મેળવવો પડશે અને આને માટે સતત વિકસતા રહેવું પડશે. એણે સાહિત્ય વિશેનો અભિગમ પણ બદલવો પડશે. કોઈ પણ પ્રયોગ ઘરેડમાં પડે તે પહેલાં એ પ્રયોગ પ્રતિભાષાથી સર્જકે ત્યજી દેવો જરૂરી બનશે. વળી આવતા યુગને પિછાણીને સર્જન અને વિવેચનમાં મોટા પ્રમાણમાં પ્રયોગો કરવા જરૂરી બનશે. વિચારમાં મૌલિકતા, ગદ્યમાં બળકટતા અને અભિગમમાં નાવીન્ય માટે સર્જન-પુરુષાર્થ કરવાનો રહેશે.

કેટલા બધા વિષયો આપણી આસપાસ વણખેડાયેલા જોવા મળે છે ! ગુજરાતનો ૧૬૦૦ કિલોમીટરનો દરિયો અને એની આસપાસ રહેતી પ્રજા અને એનું વાતાવરણ આપણા સાહિત્યમાં ઓછામાં ઓછું ઝિલાયું છે. અંગ્રેજો આવ્યા તે પૂર્વે છેક પ્રાચીન કાળથી ગુજરાતી

પ્રજા દરિયા ખેડીને વેપાર કરતી રહી છે. હડપ્પા સંસ્કૃતિનું ગુજરાતમાં દરિયામાર્ગે ઈ.સ. પૂર્વે આશરે ૩૦૦૦ વર્ષ પહેલાં આગમન થયું હતું અને એ લોકો કચ્છ અને સૌરાષ્ટ્રમાં તથા દક્ષિણ ગુજરાતમાં ભરૂચ અને સુરત નજીક વસ્યા હતા. લોથલ સુકભાદર નદી પરનું સૌથી સમૃદ્ધ બંદર હતું, ત્યારથી માંડીને આજ સુધી વેપાર એ ગુજરાતી પ્રજાની એક વિશિષ્ટતા રહી છે. એને અનુલક્ષીને કોઈ પોતાની રીતે કાવ્ય કે સાહિત્યસર્જન કરી શકે. એની દરિયાખેડ વિષય તરીકે વાર્તા કે નાટકમાં પ્રયોજી શકાય.

આપણી પાસે સમૃદ્ધ સાંસ્કૃતિક પરંપરા છે, જેનો ઝવેરચંદ મેઘાણીના સમય બાદ બહુ ઓછો ઉપયોગ થયો છે. ઇતિહાસની સ્થૂળ ઘટનાને બદલે ઇતિહાસમાં જોવા મળતા માનવીય સંબંધોની વાતો લખાવી જોઈએ.

અહીં સત્તરમા સૈકાના ઉત્તરાર્ધનો દીવનાં જેઠીબાઈનો કિસ્સો યાદ આવે છે. કચ્છ-માંડવીના પંજુ ખત્રીની પત્ની જેઠીબાઈએ ચારસો કારીગર સાથે પોર્ટુગીઝ શાસન હેઠળ રહેલા દીવમાં સુતરાઉ કાપડ વણવા, રંગવા અને છાપવા માટે એક કારખાનું શરૂ કર્યું. પોર્ટુગીઝ શાસન હેઠળ રહેલા આ પ્રદેશમાં એવો કાયદો હતો કે અનાથ બાળક અને યુવાન અપરિણીત - યુવાનનું જોરજુલમમાંથી ધર્માતર કરવામાં આવતું અને તેની મિલકત સરકાર લઈ લેતી. આની સામે બહાદુર જેઠીબાઈએ વિરોધ કરવાનો નિર્ણય કર્યો. એમણે પોર્ટુગીઝ બેરિસ્ટર પાસે પોર્ટુગીઝ ભાષામાં એક અરજી લખાવી. એક લાકડાંના બીબામાં અરજીના અક્ષરો કોતરાવ્યા પછી સુંદર સુતરાઉ કાપડને રંગીને અને આકર્ષક ડિઝાઇન કરીને તેના ઉપર આ અરજી છાપી. જેઠીબાઈ જાતે, અરજી લઈને ગોવામાં રાણી પાસે ગયાં અને સુંદર કાપડ એમને ભેટ આપ્યું. અરજીમાં આલેખેલી પરિસ્થિતિ વાંચીને રાણી ગદ્ગદિત થઈ ગયાં. એમના પર જેઠીબાઈની હિંમત અને પરોપકાર વૃત્તિની ઊંડી અસર થઈ અને એમણે તામ્રપત્ર ઉપર આ અમાનુષી કાયદાને રદ કરતું લખાણ જેઠીબાઈને આપ્યું. એથીય વિશેષ માન રૂપે રાજ્ય તરફથી પ્રત્યેક સપ્તાહે એક વખત મિલિટરી બેન્ડ એમના ઘર પાસે વગાડવામાં આવતું. રાજ્યનો અમલદાર જેઠીબાઈના ઘર પાસેથી પસાર થાય ત્યારે પોતાની હેટ ઉતારીને એમને માન આપતો. આવા કેટલાંય ચરિત્રોને ભિન્ન અને વ્યાપક અભિગમથી રજૂ કરવાના પ્રયત્નો થઈ શકે.

આવનારી પેઢી વિશે વિચાર કરીએ ત્યારે એમાં સામાન્ય રીતે બે પ્રકારના યુવાનો જોવા મળે છે : એક અત્યંત બુદ્ધિશાળી અને બીજા સાવ પ્રાકૃત કે સ્થૂળ રુચિ ધરાવનારા. આ સ્થૂળ રુચિ ધરાવનારા લોકોને કોઈ 'આદર્શલોક' હોતો નથી. કોઈ ઉચ્ચ મહત્વાકાંક્ષા કે ધ્યેયથી એ જીવતા નથી. એ માત્ર જીવે છે એ જ એમનો જીવવાનો પુરાવો હોય છે. અત્યંત બુદ્ધિશાળી લોકોમાં કેટલાક ઉન્નતભૂ ('હાઈ બ્રો') હોય છે તો કેટલાક પોતાની ભાષા, અસ્મિતા અને પરંપરાને ઓળખવાની મથામણ કરનારા હોય છે. હકીકતમાં માનવજીવનનાં મૂલ્યો આજના યુગમાં જ સૌથી વધારે સપાટી પર આવ્યાં છે. આજની નવી પેઢીને માનવતાપ્રેમી સંતો અને મૂલ્યનિષ્ઠ માનવીઓ પસંદ છે. એને માટે મહાત્મા ગાંધી અગાઉ હતા તેટલા જ પ્રસ્તુત છે. શ્રી નારાયણ દેસાઈએ ન્યૂ જર્સીના પોતાના પ્રવાસ વિશે લખતાં નોંધ્યું છે કે એમના યજમાને એમને એમના પુત્રની ઓરડીમાં વાસો આપ્યો હતો. યજમાનના આ પુત્રને જે લખાણના લીધે 'એ-વન' જેવી ઊંચી ગુણવત્તા પ્રાપ્ત થઈ હતી તેનું એક લખાણ એણે એ ખંડના બારણા પર ચોંટાડ્યું હતું. બાર વર્ષના આ છોકરાએ 'ડિયર ગાંધી'ને સંબોધીને પત્ર લખ્યો હતો. એમાં

લખેલું : “આ રજામાં આપની આત્મકથા વાંચી. મને માત્ર એટલું જ દુઃખ છે કે તમે આટલા બધા વહેલા કેમ જન્મ્યા ? તમારી વધારે જરૂર તો આ જમાનામાં છે. પણ કાંઈ નહીં. અમે બેઠા છીએ અને તમારો બોધ અમારી પાસે છે. અમે તમારી માફક સત્યના પ્રયોગો કરતાં શીખીશું.” આ ઘટના દર્શાવે છે કે મહાત્મા ગાંધી આજના યુગમાં કેટલા બધા પ્રસ્તુત છે. આ પ્રકારના વિષયવસ્તુ પર થતી રચનાઓ નવી પેઢીને માટે હૃદયસ્પર્શી બને ખરી.

નવી પેઢીને મૂલ્યો આકર્ષે છે, પણ એ મૂલ્યોનું જીવનમાં વિતરણ થઈ શકે તેવો આદર્શ મળતો નથી. ‘યુગમૂર્તિ વાર્તાકાર’ રમણલાલ વસંતલાલ દેસાઈની ઈ. ૧૯૫૦ના માર્ચમાં ‘પ્રલય’ નવલકથા પ્રગટ થઈ. એક સમયે ‘ભારેલો અગ્નિ’ જેવી અહિંસક શક્તિનો મહિમા કરતી નવલકથા આપનાર રમણલાલ દેસાઈ આઝાદી પછી નિર્ભાત થયા હતા. સામ્યવાદ અને સમાજવાદની મોટી મોટી વાતો સાથે માનવજાતની વધતી અશાંતિ જોઈને વીસમી સદી એમને ‘મોટામાં મોટું દુઃખસૈકું’ લાગી હતી. પ્રગતિશીલતાને નામે ચોપાસ સંભળાતા ઢોલત્રાંસા એ ખગ્રાસ વખતે દીવાસળીઓ સળગાવી સળગાવી ‘આ રહ્યો પ્રકાશ ! આ રહ્યો પ્રકાશ !’ કહી જનતાને વીસમી સદીના ભાટચારણો ભુલાવામાં નાખે છે તેમ તેઓ કહે છે. વિજ્ઞાનીઓ અને રાજકારણીઓની બે ધરીમાં વિશ્વ વહેંચાશે અને એમના સંઘર્ષમાં વિશ્વનો વિનાશ થતો જોઈને વાનર કહે છે, ‘સારું થયું કે હું આ ઉત્ક્રાંતિમાં એક પગલું ચૂકી ગયો.’ રમણલાલ દેસાઈએ એ સમયે યુવાનોને કહ્યું હતું : ‘હું જોળી લઈને આવ્યો છું; મને પાત્રો આપો.’ આજનો સર્જક પણ આજના યુવાનોને આમ કહેશે. પણ નવલકથા રચાય તેવાં પાત્રો મળશે ખરાં ?

સુખ્યાત વિદેશી સર્જકો સર્જન પૂર્વે ઘણા લાંબા સમય સુધી કૃતિના વિષયને પામવાની મથામણ કરતા હોય છે. આને માટે એ સંશોધન કરે છે. ઉપલબ્ધ સાહિત્યસામગ્રીનું વાચન કરે છે. પ્રત્યક્ષ અનુભવ મેળવવા માટે એ દૂરદૂરના પ્રદેશોના પ્રવાસે કે છેક યુદ્ધભૂમિ સુધી જતા હોય છે. નેપોલિયનના આક્રમણની ભૂમિકાની પડખે રશિયન સમાજનું ચિત્ર ‘વોર એન્ડ પીસ’માં લેવ તોલ્સ્ટોય લાંબા અનુભવના નિયોડ સાથે રજૂ કરે છે. ખ્યાતનામ ફ્રેંચ સર્જક સમરસેટ મોમે પ્રથમ વિશ્વયુદ્ધ દરમિયાન ઓમ્બુલન્સ વાનના ડ્રાઇવરની કામગીરી સ્વીકારી હતી. તેઓ લશ્કરની ઐદિક પાંખમાં લેખકના નાતે સમાવેશ પામ્યા. એમના આ બધા અનુભવો એમની આત્મકથાત્મક નવલકથા ‘ઓવ હ્યુમન બોન્ડેજ’ (૧૯૧૫) તથા ‘ધ મૂન એન્ડ સિક્સ પેન્સ’ (૧૯૧૯) નવલકથા તેમજ એમના નાટક ‘ફોર સર્વિસીઝ રેન્ડર્સ’ (૧૯૩૨) અને નવલિકાસંગ્રહ ‘એન્ડન’ (૧૯૨૮)માં મળે છે. ‘ફેરવેલ ટૂ આર્મ્સ’ના સર્જક અર્નેસ્ટ હેમિંગ્વે છેક યુદ્ધભૂમિ સુધી જઈ આવ્યા હતા અને એમાંથી એમની રચનાઓનું પ્રાગટ્ય થયું હતું.

પુલિત્ઝર પારિતોષિક મેળવનાર એલેક્સ હેરેની ‘ધ રૂટ્સ’ નવલકથામાં લેખક ગુલામો તરીકે પકડીને લવાયેલા પોતાના પૂર્વજોનાં મૂળિયાં શોધવા માટે આફ્રિકા ખંડ સુધી પહોંચે છે અને જે રીતે તેમના પૂર્વજોએ સ્ટીમરના ભંડકિયામાં પાટિયા સાથે બેડીઓથી જકડાઈને ભયાનક લાંબી મુસાફરી કરી હતી, એ રીતે એલેક્સ હેરે સ્વયં ભંડકિયામાં પુરાઈ, પાટિયા સાથે સાંકળોથી જકડાઈને મુસાફરી કરે છે. પૂરા બાર વર્ષના પુરુષાર્થને અંતે ‘ધ રૂટ્સ’નું સર્જન થયું. એ માટેનો લેખકનો સંશોધનપુરુષાર્થ સ્વયં રોમાંચક કથા જેવો છે. આજે વિક્રમ સેઠ જેવા સર્જકો મહિનાઓ સુધી પોતાના વિષયવસ્તુનું ઊંડું સંશોધન કરે છે. તેમાં આવેખાનારી પરિસ્થિતિનો જાતઅનુભવ મેળવવા પ્રયાસ કરે છે અને પછી કલમ ઉપાડે છે.

આપણા સર્જકો પોતીકા અનુભવની મૂડી બાબતે ઓછા ઊતરે એવા નથી, પરંતુ નવા નવા વિષયોની ક્ષિતિજો ખોળવાની અને એને આવેખવાની વૃત્તિ પ્રમાણમાં મંદ જોવા મળે છે. જાનપદી નવલકથા, કવિતા કે નાટકો પુષ્કળ પ્રમાણમાં લખાય છે; પરંતુ રાજકીય સંઘર્ષો આવેખતી રચનાઓ કેટલી ? આજે નવી પેઢીને સાહિત્ય તરફ વાળવા-આકર્ષવા માટે જાગૃતિક ભૂમિકાએ આપણે વિચારવું પડશે અને એ માટે નવાં વિષયવસ્તુઓની ખોજ અને નવા અભિગમો જરૂરી બનશે.

સર્જન અને સાહિત્ય

(દસ્તાવેજી ફિલ્મ શ્રેણી)

મકરન્દ દવે, રાજેન્દ્ર શાહ,

મનુભાઈ પંચોળી ‘દર્શક’

નિર્દેશક : પરેશ નાયક

: પ્રાપ્તિ :

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ કાર્યાલય / ગ્રંથાગાર

આશ્રમ રોડ, અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૦૮

દરેક સી.ડી.ના માત્ર રૂ. ૬૦/-

આગામી પરિષદ પ્રમુખની ચૂંટણી

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદનાં આગામી બે વર્ષો (ઈ. ૨૦૦૮-૨૦૧૦) માટે પરિષદના બંધારણની કલમ ૮ અન્વયે ચૂંટણી જાહેર કરવામાં આવે છે. પરિષદના પ્રમુખપદ માટે પરિષદની દરેક સભ્યસંસ્થા(જેના ઓછામાં ઓછા પંદર સભ્યો પરિષદનું આજીવન સભ્યપદ ધરાવતા હોય)ને પોતાની પસંદગીનું એક નામ સૂચવવાનો અધિકાર રહેશે. એ જ રીતે પરિષદના કોઈ પણ દશ સામાન્ય સભ્યોને પ્રમુખપદ માટે સંયુક્ત રીતે પોતાની પસંદગીનું એક નામ સૂચવવાનો અધિકાર રહેશે. તેથી સૌ સભ્યોને તથા સભ્યસંસ્થાને વિનંતી કરવાની કે જેઓ નામ સૂચવવા ઇચ્છતા હોય તેઓ સૌ પ્રમુખપદ માટેનું સૂચિત નામ પૂરા સરનામા સહિત તા. ૧૫-૦૭-૨૦૦૭ના સાંજના પાંચ વાગ્યા સુધીમાં ચૂંટણી અધિકારીને પરિષદ કાર્યાલયમાં લેખિત રૂપે મોકલી આપે. દર્શાવેલી તારીખ પછી મળેલાં નામો ધ્યાનમાં લેવાશે નહિ.

ઉપરોક્ત પદ્ધતિએ પ્રમુખપદ માટેનાં સૂચિત નામો મળ્યા પછી (૧) જેમનાં નામો સૂચવ્યાં હશે તેમને પત્ર લખીને મતપત્રમાં પોતાનું નામ મૂકવાની સંમતિ માગવામાં આવશે, (૨) પ્રમુખપદ માટેની ચૂંટણીમાં ઊભા રહેવાની જેમણે સંમતિ આપી હશે તેઓને પ્રમુખપદ માટે સૂચવાયેલાં અન્ય નામોની જાણ કરવામાં આવશે, અને (૩) તે પછી જરૂર હશે તો ચૂંટણીનું સમયપત્રક જાહેર કરવામાં આવશે.

રમેશ બી. શાહ
ચૂંટણીઅધિકારી
ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ

રચનાઓ આઈ | લાભશંકર ઠાકર

|| ૧ ||

તરંગો તણાય છે તારાં અંતઃકરણનાં
નિજમાં નિમગ્ન ?

હા.

ડહાપણની દાબડીમાં

તને

પટ મૂકી દઈને વહી જવાના

તારા

અભિલાષનો અંત આવ્યો ?

ના.

કેમ ?

આ અભિલાષને ક્યાં મૂકવો ?

|| ૨ ||

પૂરપાટ નીકળ્યો છે કિલ્લાની શોધમાં

તે હવે

અટક.

પાછો વળ.

શોધમાં ને શોધમાં હજી કેટલી સદીઓ

આમ પસાર કરીશ ?

એ

નહિ અટકે.

છે કિલ્લો.

છે કિલ્લાનો રચનાર.

મનમાં.

॥ ૩ ॥

નાકાબંધી પાસે અટકીને ઊભેલી
કીડી
ચોકીદારના નસકોરામાં દાખલ થતાં જ
તડતિરાડો જોઈને
એક
સાવ નાગી તિરાડમાં પ્રવેશી.
સુગંધના ભંડારો જોઈ
એણે
આંખો મીંચી દીધી.
ઘસઘસાટ ઊંઘમાં નસકોરાં
એને
સદીઓથી જગાડે છે : જાગને !
સંભળાય છે
છતાં
એ
જાગતી નથી.

॥ ૪ ॥

અંધકારમાં
ટહુકી
ડૂબકી મારે છે અને બહાર આવે છે,
જાણે છે અને નથી. નથી અને છે.
મને કોણ આશ્વાસન આપે એવું કે —
જા
નહિ પડાવી લઉં
તારી પાસેથી
આ
તારો નિબિડ અંધકાર.

॥ ૫ ॥

ચાલ્યો ગયો.
ભૂમ પાડું ને પડઘા સંભળાય
તે પહેલાં

એ
અંદર
ઈનસ્કેપની સ્તબ્ધતામાં ચાલ્યો ગયો.
સદીઓ પસાર થઈ ગઈ છે
છતાં
હું
એના પડઘાની પ્રતીક્ષામાં
ઊભો છું
અહર્નિશ લેન્ડસ્કેપને તાકતો.

॥ ૬ ॥

ચિરાયેલા તડબૂચ જેવી લાલાશમાં
એ
નથી.
છતાં છે.
હથિયારનો ઘા છે અને
પછડાયેલો શાંત દેહ પણ છે.
આંખો મીંચી દીધા પછી પણ
છે
અંદર
મૂળ નાખીને ફેલાતો.

॥ ૭ ॥

એક વિદ્ધ હરિણીની જેમ
તરફડતી
હે મારી પ્રત્યક્ષતા
તારી આવતી કાલ કદી ન હો.
ન
હો
હું.
ન
હો
હું.
હો તો હાથ વગરના હો.

જગાડો. કહું છું જગાડો —
ખુલ્લી વેરાન અણખેડાયેલી જમીનમાં
દોસ્ત થઈને ઊંઘી ગયેલા હાથોને પગોને.
આ નીરવતા દાહક છે
મર્મભેદક છે
કરડનારી છે.
એને હલાવો, ખેસવો, ખસેડો.
આ ભૂમબરાડા શોરબકોર ઘોંઘાટ
સંદર્ભરહિત નથી.
એ
કેમ માત્ર મને જ સંભળાય છે ?
એક વખત
એક વાર
એક જ વખત
કોઈ પડઘો તો પાડો.

ખેતર ચડ્યું હિલ્લોળે | લાલજી કાનપરિયા

પતંગિયાની પાંખે રમતું ખેતર ચડ્યું હિલ્લોળે
પાન પાન પર સવારનો આ તડકો પીઠી ચોળે !
શેઢા માથે સભા ભરીને
બેઠાં છે કે લેલાં
તૃણ તૃણમાં ફરકે કોનાં
શમણાંઓ છકેલાં ?
ચકલી એની ચાંચ ટચૂકડી ઝાકળમાં ઝબોળે !
પતંગિયાની પાંખે રમતું ખેતર ચડ્યું હિલ્લોળે.
લીલો લીલો કેફ ચડાવી
પવન મારતો આંટા
આમતેમ વરસાવે પંખી
ટહુકાઓના છાંટા !
ક્ષણ ક્ષણ કોની ઇચ્છાઓના લીલા અંકુર કોળે ?
પતંગિયાની પાંખે રમતું ખેતર ચડ્યું હિલ્લોળે.

૧. દ્વન્દ્વ-નિર્દ્વન્દ્વ

જાણું છું કે મારી ગાડી
પશ્ચિમ તરફ દોડી રહી :
બહાર જોઈ તો
પૂર્વ તરફ દોડી રહ્યાં છે
વૃક્ષો, તારના થાંભલા ને માઈલસ્ટોન.
સામસામી ગતિની આ શી અથડામણ !
એમાંથી છૂટવાને ચિત્ત કરે છે મથામણ.
પણ ના છૂટે કે ના છટકે,
પાછું ત્યાં ને ત્યાં જઈ અટકે :
ગતિ સામે ગતિનું આ કેવું દ્વન્દ્વ !
ત્યાં તો ગાડીના કો આંચકાએ
ભ્રાન્ત ચિત્ત જાગે :
અંદર હું ગતિમાન, બહાર બધુંય સ્થિતિવાન.
હવે કશો વિરોધ ન ભાસે
જ્યારે ગતિ અને સ્થિતિનું નિર્દ્વન્દ્વ સાચું લાગે.

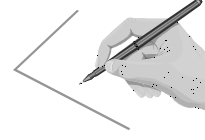
૨. પ્રવેશ-પ્રસ્થાન

તાળીઓથી ગાડીના પ્રવેશને વધાવે નાનો બાળ;
મોટેરાંઓ આમતેમ આઘાંપાછાં થાય,
ગાડીની અંદર અને ગાડીની બહાર જાય,
લીધું અને લાવ્યાં તેની જ કેવળ રાખે ભાળ !
ખોળાખોળી આમતેમ દોડાદોડી મોટી
ગાડીના પ્રસ્થાનની ત્યાં વાગે છે સિસોટી :
ગાડીના પ્રસ્થાનનેય વધાવી રહેતો પેલો બાળ,
પ્રવેશ અને પ્રસ્થાનની લે, બસ, એટલી સંભાળ.

૩. ચાલવું-થોભવું

કેવળ ડ્રાઇવરના ઇશારે જ
ગાડીને ચાલવું રહ્યું,
એ થોભાવે ત્યાં થોભવામાં ગાડીએ
નિજનું કે નિજપણું લહ્યું.

ગાડીનું છે ગાડીપણું ચાલવામાં
ઊભી હોય ત્યારે ઊભા રહી મ્હાલવામાં;
ચાલવું અને થોભવું એ છે એનો ક્રમ,
ચાલવું અને થોભવાનું એક્ય, નથી વિભ્રમ.

અનુવાદ

તૃણ અને તારકો વચ્ચે | ઉશનસ

અંગ્રેજી ભાષાંતર : પ્રદીપ ખાંડવાલા

જન્મ ૨૮-૯-૧૯૨૦

જન્મસ્થળ અને વતન : સાવલી (જિ. વડોદરા)

કાવ્યગ્રંથ : 'સમસ્ત કવિતા' (૧૯૮૬) - તેમની ૧૯૫૫થી ૧૯૮૫ સુધી પ્રગટ થયેલા કાવ્યગ્રંથોમાંની સમગ્ર કવિતાનો સંગ્રહ; 'એક માનવીને લેખે' (૧૯૮૬), 'મારાં નક્ષત્રો' (૧૯૮૭), 'એકસ્ટસી અને અછાંદસી' (૨૦૦૦), 'છેલ્લો વળાંક' (૨૦૦૫), 'ઉપાન્ત્ય' (૨૦૦૫). નર્મદ સુવર્ણચંદ્રક (૧૯૬૭), રણજિતરામ સુવર્ણચંદ્રક (૧૯૭૨), સાહિત્ય અકાદમી, દિલ્હીનો પુરસ્કાર (૧૯૭૬), ગુજરાત સાહિત્ય અકાદમીનો ગૌરવ પુરસ્કાર (૨૦૦૦), નરસિંહ મહેતા એવોર્ડ (૨૦૦૧) આદિ પુરસ્કાર / એવોર્ડથી સન્માનિત.

તૃણ અને તારકો વચ્ચે | ઉશનસ

ઘણીય વેળા

જાગી જતાં માઝમ રાતના મેં
જોયા કર્યો સ્ફટિકનિર્મલ અંધકાર.
ઘણા ઘણા તારક-ઓંગળેલો,
કો સત્ત્વ શો ચેતન વિસ્ફુરત,
પૃથ્વી તણી પીઠ પરે ઊભા રહી;
ભૂપૃષ્ઠ ને વ્યોમ વચ્ચાળ
કો વસ્ત્ર શો ફરફરતો વિશાળ
અડચા કરે ઝાપટ જેની રેશમી;
અંધાર મેં અનુભવ્યો કંઈ વેળ પૃથ્વીપે
રોમાંચના સઘન-કાનન-અંતરાલમાં
વાયુ તણી લહરી શો મૃદુ મર્મરત.
આકાશના તારકતાંતણા ને
ધરાની તીણી તૃણપત્તીઓથી
વણાયલું વસ્ત્ર જ અંધકાર આ;
મેં જોયું છે ઘણીય વાર અસૂરી રાતે

નોંધ

'વીસમી સદી'ના અંકો એકત્ર કરીને, એને સ્કેન કરાવીને એને ટુનિયાભરના ગુજરાતીઓને ઉપલબ્ધ થાય તે રીતે વેબસાઇટ તૈયાર કરી રહેલા શ્રી રજનીકુમાર પંડ્યાને 'વીસમી સદી'ના ૧૯૧૬ના જાન્યુઆરી, ફેબ્રુઆરી, માર્ચ અને ૧૯૨૦ના ફેબ્રુઆરી અને માર્ચના અંકો મળતા નથી તો જેમની પાસે હોય તેમણે રજનીકુમાર પંડ્યા, બી-૮, રાજદીપ પાર્ક, મીરા ટોંકિલ ચાર રસ્તા, બળિયાકાકા માર્ગ, મણિનગર, અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૨૮ (ફોન : ૨૫૩૨૩૭૧૧)ને જાણ કરવા વિનંતી છે.

Between Stars and Blades of Grass | 'Ushanas'

Many times. waking up
on a sable midnight
I have kept watching
crystal-clear dark.
This melt-light
of numerous stars
reposing on the Earth's back
evokes as essence
conscious existence.
It flutters
like a vast fabric
between the sky
and the Earth's crust.
Its silken flapping touches
brushes against me.
I have often sensed
this darkness on the Earth
gently murmuring
like an air current
at the core of
dense-forest rapture.
This dark is but a fabric
woven from
the sky's star-threads
and the Earth's
needle-sharp grass-blades.
Often I have seen
at the dead of night

કે તારકો ઝૂકત છેક નીચે ધરા પે,
રે કેટલીય પડતા ખરી, ઝંપલાવતા
આ તુણની ટોચ વડે વીંધાઈ જૈ
પ્રોવાઈ
મોતી થવા સૂરજ-તેજનું પીણું
પીવા;
જેને તમે ઝાકળ કહો પ્રભાતે -
-ને જોઈ છે મેં તુણપત્તીઓને
ઊંચે ઊંચે વધતી આભ-પીઠે વવાઈ
(આકાશમાંયે ધરતી તણું ધરું!-)
તારા તણું ખેતર ચૈ ફળી જવા.
તારા તણાં કણસલાં કંઈ મેં દીઠાં છે;
ને જોયું છે મેં મુજમાં રચાતું
માટી અને તેજનું ચકવાલ કો
લીલી અને ઉજજવલ ઝાંચવાળું
મેં અંધકારે મુજને દીઠો છે
કાયાહીણો કેવળ પારદર્શક
કો સૂક્ષ્મ સંવેદનશીલ માધ્યમ,
કો સ્તંભ ટ્રાન્સમીટરનો સીમમાં ઊભેલ ?
ત્યારે મને કશુંક ભાન ઊંડું ઊંડું થતું :
જાણે હું કોઈ ગ્રહ છું તુણ-તારકોનો
આ આભ ને અવનીની અધવચ્ચ ક્યાંક
જાણે
હું તારકો ને તુણની બિચોબિચ,
છું તારકો ને તુણથી ખીચોખીચ !

that stars stoop
down to the Earth.
Oh ! So many drop
and get pierced
by the pointed grass-blades
and turn into threaded pearls
to quaff solar-light
that others at morn call
the dew of dawn.

And I have seen grass-blades
shoot upwards and take root
on the sky's back
(Earthly plants in the sky !)
to turn into star-fields
and ripen.

I have seen many
a ripening ear of stars -
and I have seen forming
within me a horizon
of soil and light
tinged green and luminous.

I have seen
myself bodiless in that dark
only transparent
a subtle, sensitive medium -
a transmission tower
up at the outskirts perhaps ?
Then deep inside
I have sensed something :
between
the sky and the Earth somewhere
I am
a planet of grass and stars
as if
I reside right in the midst
of grass and stars
I am stuffed full
of grass and stars !

Tr. : Pradip Khandwalla

સહેજ દૂરથી ઈડરના ડુંગરો પાસેથી પસાર થવાનું અનેક વાર બન્યું હતું. પણ ત્યાં જવાતું નહીં. માત્ર ડુંગરોનું દર્શન થતું અને એ પથ્થરો જોતાં અશ્વિન મહેતાની તસવીરોનું સ્મરણ થતું અને ડુંગર પર જવાની ઇચ્છા તીવ્ર થતી. એ ડુંગરો મને બોલાવતા રહેતા અને હું શરમાળ શિશુની જેમ 'આવીશ' એવું કહીને હાથ હલાવતો પસાર થઈ જતો, પરંતુ બે હજાર ત્રણની ચૌદમી સપ્ટેમ્બરે તો ડુંગરોએ જાણે હઠ પકડી હોય એવા ચહેરે, મને દૂરથી આવતો જોઈને સમીરની સંગાથે સંદેશો મોકલ્યો. હું 'આવીશ' એમ કહું તે પહેલાં તો બારીમાંથી પ્રવેશ્યો, મને અડક્યો અને બીજી બારીમાંથી સડસડાટ નીકળી ગયો. અવકાશ જ ન રહ્યો કશા બહાનાનો. અને મારુતિ મહાપથ પરથી ડુંગર તરફ વાળી. તળેટીએ પહોંચ્યા. મારુતિ ત્યાં પાર્ક કરીને અમે ડુંગર પર ચડવા આગળ ધપ્યા. ચઢાણ પગથિયાંવાળું હતું. ઊંચે પગથિયાં પર નજર કરી તો ડુંગર પર કોઈ ચડતું દેખાતું નહોતું. મેં પથ્થરો સામે જોયું તો જાણે એ મારી પ્રતીક્ષા કરતા હતા ! પહેલા પગથિયે પગ મૂક્યો અને મારી ભીતરનો પ્રવાસી પરિવેશની સાથે વર્તમાનમાં ડગ ભરતો, ઘડીક અતીત તો ઘડીક વર્તમાનમાં રમત રમતો રહ્યો ! સ્મૃતિ ખોતરીને સંદર્ભ યાદ કર્યો ઈડરિયા ડુંગરનો. ક્યાંક વાંચ્યું હતું ઈડરનું જૂનું નામ. પણ અત્યારે યાદ આવતું નહોતું. સ્મૃતિને વળ દેતો દેતો ઈડરિયા ડુંગરના પથ્થરોની સૃષ્ટિ જોતો જોતો હું ચડી રહ્યો હતો. ઘણું મથતો રહ્યો પણ નામ યાદ ન આવ્યું. અચાનક બે આદિવાસી જેવી સ્ત્રીઓ પસાર થઈ તો એમની વાતચીતમાંથી સંભળાયો શબ્દ રાક્ષસ અને મને યાદ આવી ગયો ઈલ્વરાક્ષસ. આ ઈલ્વ સાથે દુર્ગ શબ્દ જોડાઈને સમાસ બન્યો ઈલ્વદુર્ગ. એ જ ઈડરનું પુરાણું નામ. વિચારું છું કેમ પ્રજાએ રાક્ષસ સાથે જોડ્યું હશે નામ ?! ઈલ્વ અને વાતાપિ એ બે રાક્ષસોનો ત્રાસ હતો આ પ્રદેશમાં. ઋષિઓને રંજાડવા એ એમની પ્રવૃત્તિ હતી. વળી જનશ્રુતિમાં તો વિવિધ કથાઓ વ્યાપ્ત છે, પરંતુ મારે ઇતિહાસને વાગોળવો નથી. તથ્ય-અતથ્યની કોઈ માયાજાળમાં સપડાવું નથી. મારે તો ઈડરના ડુંગરના પથ્થરની નીરવ વાણી સાંભળવી છે.

ઈડરના આ ડુંગરો ઉપર વૃક્ષોનું તો નામનિશાન નથી. આખો ડુંગર અભિશપ્ત યોગી જેવો લાગે છે. માત્ર શિલાઓ. પણ લાગે ઉત્સુકા જેવી. એને સતત મનુષ્યની ઉત્સુકતા. માણસ જુએ અને શિલાઓનું જડત્વ જાણે અદૃશ્ય થઈ જાય ! રૂપ બદલાઈ જાય. પણ એનો પારખુ જણ હોવો જોઈએ. પ્રારંભે ચઢાણ સહેલું પણ પછી કસોટી કરે તેવું. કદાચ વયની અસર તળે કાઠું લાગતું હશે ચઢાણ. ઊતરતી સવારનો તડકો હજુ રમતિયાળ બન્યો નહોતો. બહુ સખત પણ બન્યો નહોતો. માની જેમ પસવારી રહ્યો તો શિલાઓને. ચડતા ડાબી બાજુ ખીણ જેવું. નજર કરીએ તો દેખાય પથ્થરના ટુકડા વેરણછેરણ પડેલા. દેખાય વહેતું જળ. સંભળાય જળનો નિનાદ. કંઈક કોમળ ! જાણે નાની બાળાનો નિર્દોષ સ્વર !

ક્યારેક સંભળાય એનો ખિલખિલાટ અવાજ. અને ઈડરના ડુંગરોની છવિને નમણાશ અર્પે.

ધીમે ધીમે ડુંગર ચડું છું. શ્વાસ ક્યારેક ગતિશીલ બને છે. હું થોભું છું. પાસેના પથ્થર પર બેસું છું. નજર ઊર્ધ્વ થાય છે અને દેખાય છે રૂઠીરાણીનું માળિયું. છેક ત્યાં પહોંચવાનું છે. રાણી રિસાઈને ત્યાં બેસી જતી હશે ! કદાચ. નામ રુખમઈ હશે કદાચ ! રુખમઈ તો રુક્મણીમાંથી બન્યું છે અને રુક્મણી તો રુક્મણીનું જ રૂપ છે. એમ જ કૃષ્ણ યાદ આવી જાય છે. વાસ્તવમાં એ ચોકી છે. પ્રજા જોડી દે છે કથાઓ અને સ્થળનો મહિમા વધારી દે છે. એવી જ છે રણમલચોકી. સાવ જીર્ણ છતાં સ્મરણ આપે છે રાજા રણમલ્લનું. એ જ ઈડરની પ્રજાનો સાચો રાજા. દક્ષા તો થાકી ગઈ છે. વચ્ચે જ વિરામ લે છે. હું વળી ડગ ભરું છું. પથ્થરો ઊભા છે વીર યોદ્ધાની જેમ – વર્ષોથી. હવાની એક લહર મને અડકીને વહી જાય છે. હું સૂંઘું છું એ હવાને. સ્પર્શવા હાથ લંબાવું છું. એ સરકી જાય છે સર્પની જેમ. હું તાકી રહું છું પથ્થરોને. અનેક આકાર પામું છું અને પછી આદરું છું શોધ મને ગમતા આકારની. વિવિધ આકારના પથ્થરો મનને પરિતોષ આપે છે. પ્રકૃતિની આ લીલાને શબ્દસ્થ કરવાનો આ વ્યાયામ ખરે જ આહ્લાદક છે. કાળની થપાટ ખાઈ ખાઈને પણ એ પથ્થરો ઊભા છે અજનમ. ડગ્યા નથી. રણમલ્લ પણ ક્યાં ડગ્યો'તો ! લડ્યો'તો પૂર્ણ સામર્થ્યથી. જીત્યો'તો. આ ઈડરિયા ડુંગરો ત્યારે પામ્યા હશે અપૂર્વ આનંદ. કેવું રૂપ હશે ત્યારે એમનું ! વિચાર બદલાય છે ને સાથે જાણે બદલાય છે ડુંગરોના પથ્થરોનું રૂપ ! એ યોદ્ધા જેવા તો છે જ, પરંતુ પ્રેમાળ પણ લાગે છે ક્યારેક. ક્યારેક લાગે છે પ્રસન્ન. ક્યારેક લાગે છે બોલકા. ક્યારેક લાગે છે મનોરમ. ક્યારેક લાગે છે ઉત્સુક. ક્યારેક લાગે છે ત્રસ્ત. ક્યારેક લાગે અધીર. ક્યારેક લાગે શ્રાન્ત. યુગની કથા કાખમાં લઈને ઊભા છે આ ઈડરિયા ડુંગરો. પથ્થરોની આ લીલાથી મારું મન થાય છે પરિતૃપ્ત. આ પથ્થરો પાસે છે યુગજૂનો ઇતિહાસ. સરવા કાન કરીને સાંભળવાનું મન થાય છે. ક્યારેક તો બે શિલા મહોલ્લાના ઓટલે બેઠેલી ડોશી જેમ ગોષ્ઠિ કરતી લાગે છે.

આ ડુંગરોને ઓળખ છે વનકેસરી ભડવીર બાપ્પારાવની પણ. વલ્લભીના પતન પછી આ બાપ્પારાવે ઈડરમાં જીવનડગ ભર્યાં. ડુંગરોને એનો પણ ગર્વ છે. આ ઈડરિયા પથ્થરોને ભલે ઉમાશંકરે 'કોઈ કુદ્ધ દેવે મુઠ્ઠી ભરીને નાખેલ બેફામ કાળની કચ્ચરો' રૂપે ઓળખાવ્યા હોય પણ એ 'કાળની કચ્ચરો' નથી. એ તો છે કાળનું રુક્ષ મનોરમ રૂપ. કેવા ભવ્ય લાગે છે ! પ્રત્યેક શિલાનું નોખું રૂપ છે. પથ્થરની કવિતા કેટલી રમ્ય છે ! પ્રત્યેક શિલા જાણે કુદરતનું મનહર કાવ્ય ! વનરાજી નથી એટલે પશુસૃષ્ટિ જોવા મળતી નથી. છતાંય સાંભળું છું દૂર તળેટીમાં ભાંભરતી ગાય. ઉમાશંકર જોશીની પંક્તિ અફળાય છે –

‘ડુંગરે ગાવલડી ભાંભરે
મને રહી રહી સાંભરે’

મને પણ રહી રહીને સાંભરે છે પેલી પલ્લવી. પથ્થર પર ક્યાંક લખાયેલાં છે નામો – શબ્દયુગ્મ. હુંય ઇચ્છા કરું છું લખવાની અમારાં નામ. પણ... અમર તો થશે નહીં પણ વંચાશે તો ખરા ઠીક ઠીક સમય લગી. ડુંગરની એક ટોચે પહોંચ્યા. ત્યાં તો મોટું મેદાન હતું. દરગાહ હતી અને પછી હતું તળાવ. છેક ઉપર. પાસે હતું પ્રાચીન મંદિર. સ્થાપત્ય ખંડિત થઈને પડ્યા હતા. જમણી બાજુ દિગમ્બર જૈનનું મંદિર હતું. ક્યારેક વિચારું છું ક્યાં ક્યાં પહોંચ્યા

છે આ જૈનો ! ધર્મપ્રચાર-પ્રસારની ગતિ માનવજાતની સિદ્ધિ જ ગણવી રહી. આ તળાવનું પાણી જ નીચે જતું હતું. એ જ પેલું વહેતું જળ. કેટલાંક છોકરાંઓ નહાતાં હતાં. કોઈક તો સાવ નિર્વસ્ત્ર હતાં. પાસેના એક વૃક્ષ નીચે બેઠા. થાક લાગ્યો હતો. ઓગળ્યો. પાણી પીધું. સાવ હલકું. મધુર પણ ખરું. વાતાવરણ હજુ સાખત બન્યું નહોતું. સૂર્ય આજે જાણે ચંદ્રનું રૂપ લઈને આવ્યો'તો. આથી આગળ ચડવા મન હાર્યું નહોતું. આગળ હું જ ગયો. રૂઠીરાણીનું માળિયું જોઈ આવ્યો. જોઈ અભયચોકી. પાછો ફર્યો ત્યારે મેલાવેલા ભૂખરા ઈડરિયા પથ્થરો પર આછો તડકો રમી રહ્યો હતો. ને એ બોલી રહ્યા હતા. ભાષા હતી ન સમજાય એવી. પણ ભીનાશસભર હતો એ સ્વર. પછી ખ્યાલ આવ્યો. એક શિલા પર કોઈક અજાણ્યું પંખી બેઠું હતું. એનો જ ટડુકો સાંભળ્યો હતો મેં. બરાબર જોઈ તે પહેલાં તો ઊડી ગયું. પહોંચ્યું છેક રૂઠીરાણીના માળિયે. કદાચ મનાવશે રાણીને એ ! હવે હું ડુંગરોને મુગ્ધ નયને નીરખતો નીચે ઊતરી રહ્યો છું ને સમજાય છે આ તો અરવલ્લીના ડુંગરો. મારા જ ડુંગરો. રાજસ્થાન જતાં એનો જ સાથ રહેતો. એક વાર એ ડુંગરોએ મને ખૂબ પજવ્યો હતો. છતાંય મને અભીપ્સા તો છે ડુંગરો ખૂંદવાની. ડુંગર જોઈ છું અને દોડી જાઉં છું. ભલે મોડો મોડો પણ ઈડરિયા ડુંગરોને મળી આવ્યો તો ખરો ! જીત્યો એમ તો કેમ કહું. મારે ઈડરિયા ડુંગર જીતવા નથી. એ છે તો મારા બાલભેરુઓ. ભેરુઓને જિતાય નહીં. એની સાથે રમાય. હું રમું છું આ ડુંગરો સાથે.

હવે તળેટીએ આવી ગયો છું. હાથ ઊંચો કરીને 'આવજે' કહું છું ત્યારે આંખ કેવળ પથ્થરોના અનોખા રમ્ય આકારો જોતી નથી. એને દેખાય છે ઇતિહાસ સાચવતો કોઈ યુગપુરુષ. જેની પાસે છે વીતેલા સમયનો ખજાનો. કદાચ એ ખજાનો પામવાની ઊંડી ઇચ્છાએ હું ઈડરિયા ડુંગરો પાસે પાછો જવાનો છું. સમયને કદાચ પામી શકું – કદાચ જાણી શકું.

પણ સમય કહેશે ખરો મને એની આત્મકથા ?!

જિંદગીને

આશ્લેષમાં જકડી લીધે પ્રગાઢ, એવી
ઢંઢેળતો, પણ નહીં લવભાન, અંગે
સોળે સજેલ શણગાર - સવાર જેવી
વ્યાપી જતી નયનમાં ચઢતો નશો - ને
ચૂમી લઉં, શ્વસનમાં ધબકાર એક
થાયે ન થાય બસ ત્યાં શિર ઢાળી દેતી
મારા ખભે - પકડી બાહુ સમીપ લાવું,
ઘેરાયલાં નયન અર્ધ બિડાયલાં શાં !
બેસાડતો, ઢળી પડે, કરું સ્પર્શ ઘેરો
હુંકાર દે, ઘસઘસાટ પછી; જગાડું
ચૂમું, દઈ થપકી ગાલ પર વહાલ
વેરું ! વળી હચમચાવી દઉં ! છતાંય
આળોટતી નયનમાં મુજ, ઘેન કેવું !

ડંકા સરે... સમય શો સરકે ઘસાઈ
ગાઢી બની ગઈ હવે મુજ આ સગાઈ !

('સૂરજનો હાથ')

- યોસેફ મેકવાન

ઈ.સ. ૧૯૬૦ની આસપાસ ગુજરાતીમાં જે કોઈ નવા કવિઓ આવ્યા એમાં બે વિશેષતાઓ ખાસ જોવા મળતી. એ સમયનો નવ્ય કવિ અક્ષરમેળ છંદ સાથે ઘરોબો કેળવતો અને બીજું, એ સોનેટ ચોક્કસ લખતો. પણ, ૧૯૬૦ પછી જ અછાંદસનું મોજું ગુજરાતી કવિતામાં પ્રસરે છે અને માત્રામેળ છંદ ગુજરાતી કવિતામાં અછાંદસ પછી વર્ચસ્વ ભોગવે છે. લાભશંકર, મનહર, હું અને યોસેફ મેકવાન બુધસભામાં જઈ બચુભાઈની કાવ્યરુચિને અનુકૂળ કવિતા લખતા. લાભશંકર, યોસેફ અને મારા અક્ષરમેળ છંદ પાકેપાકા. લાભશંકરની મિશ્રોપજાતિ વખણાય. યોસેફનો હરિણી વખણાય અને મારો શિખરિણી વખણાય. આજે યોસેફના 'વસંતતિલકા'માં લખાયેલ 'પૂંછડિયા' સોનેટની વાત કરવી છે. ઉમાશંકરે પંદર પંક્તિના કાવ્યને 'પૂંછડિયું સોનેટ' કહેલું. જેમ આખા પતંગને પૂંછડું બાંધીને ચડાવવામાં આવે એમ કવિ ચૌદ પંક્તિ પછી પણ અનિવાર્ય આવતી એક પંક્તિ ઉમેરે ત્યારે સોનેટની

કડક શિસ્તને એ વળોટી જાય છે અને આવા પંદર પંક્તિના કાવ્યને ઉમાશંકર 'પૂંછડિયું સોનેટ' કહે છે.

નિરંજન ભગત, પ્રિયકાન્ત મણિયાર, નલિન રાવળની જેમ યોસેફને પણ ઉમાશંકરભાઈનું બહુ આકર્ષણ. ઉમાશંકરને પણ આ કવિમાં ખાસ્સો રસ પડેલો. એક વાર એક વ્યાખ્યાનમાં એમણે એક સમયે એમ કહેલું કે, હમણાં મારી નજર બે કવિઓ ઉપર છે : લાભશંકર અને યોસેફ. યોસેફની પહેલી કવિતા હરિણી છંદમાં 'સંસ્કૃતિ'માં છપાયેલી અને એ છપાયાનો આનંદ મેં સાક્ષાત જોયો છે. યોસેફ તો છાંદસ-અછાંદસ ગીત, ગઝલ તમામ કાવ્યપ્રકારો સાથે સાતત્યપૂર્ણ સંબંધ રાખતો કવિ છે. પણ, મને એનું અક્ષરમેળ છંદમાં થયેલું કામ કાયમ ગમેલું છે. 'સૂરજનો હાથ' એ સંગ્રહમાં પૃષ્ઠ ૮૬ ઉપર પ્રગટ થયેલ 'જિંદગીને' નામે એનું પૂંછડિયું સોનેટ છે. આજે આ રચના વિશે આપણે વાત કરવાના છીએ.

આ કવિ કહે છે કે, જિંદગીને એણે બરાબર બથમાં લઈ લીધી છે. પ્રગાઢ આશ્લેષમાં જકડાયેલ જિંદગી આશ્લેષનો એવો તો આનંદ માણી રહી છે કે, એ પ્રેમના ઘેનમાં છે. કોઈ સોળ શણગાર સજેલી નવોઢાને આશ્લેષમાં લીધી હોય અને એ જેટલી શૃંગારમય થયેલી હોય એવી જિંદગી રસલીન છે. આને કારણે નયનમાં નશો વ્યાપી જતો. અને એ નશામાં ને નશામાં ચકચૂર થઈ કવિ કહે છે કે હું જિંદગીને ચૂમી લઉં છું. અને આ ચુંબનની ક્ષણે અમારા ધબકાર એક થાય ન થાય ત્યાં તો એ મારા ખભે માથું ઢાળી દેતી અને એટલે હું એને મારા બે બાહુઓમાં પકડી મારી સમીપ લઈ આવતો. અને ત્યારે એના નયનો અડધા બિડાતાં. પછી કવિ કહે છે કે, જિંદગીને હું બેસાડતો અને એને હું ગાઢ સ્પર્શ આપતો. અને એ હું-કાર ભણતી ભણતી ઘસઘસાટ ઊંઘી જતી તો એને હું જગાડતો. એના ગાલ પર આછી આછી ટપલી મારતો. એને ચૂમતો. પછી બહુ આવેગમાં આવી જાઉં તો એને હચમચાવી નાખતો. છતાંય મારી નજરમાં ને નજરમાં જિંદગી રહેતી હતી.

એક પછી એક ડંકા પડે. સમય વીતે, સમય સરે. અને મારી અને જિંદગીની સગાઈ સમય વધારે ને વધારે ગાઢ બનાવતો જાય છે. છેલ્લી બે પંક્તિનું પદ માણવા જેવું છે.

"ડંકા સરે... સમય શો સરકે ઘસાઈ

ગાઢી બની ગઈ હવે મુજ આ સગાઈ."

અહીં ચુસ્ત રીતે 'વસંતતિલકા' છંદ કવિએ ઉપયોગમાં લીધો છે અને સોનેટને છેલ્લી બે પંક્તિમાં તો ચુસ્ત અંત્યાનુપ્રાસ જોઈએ જ. એ અહીં 'ઘસાઈ' અને 'સગાઈ' દ્વારા સિદ્ધ થાય છે. 'વસંતતિલકા'ને કવિએ અહીં વાતચીતનો છંદ બનાવી દીધો છે. શૃંગારનું પણ આલેખન જિંદગી તરફના રતિભાવને પ્રગટ કરે છે. ચંદ્રશંકર ભટ્ટ અને ચિમનભાઈ ત્રિવેદીએ અને પછી સ્વતંત્ર રીતે બંનેએ તથા મણિલાલ હ. પટેલ અને વિનાયક રાવલે ગુજરાતી સોનેટનાં સંપાદન કર્યાં છે. આ 'પૂંછડિયું સોનેટ' એમાં ખૂબ સહેલાઈથી પ્રવેશી શકે એમ છે.

તે હિ નો દિવસા ગતા: સુકુમાર પરીખ

વિનોદિનીબહેન નીલકંઠની જન્મશતાબ્દીના આ પ્રસંગે મને અમારા નાનપણની વાતો સ્વાભાવિક રીતે જ યાદ આવે છે. અને તે પણ આજથી ૫૦-૬૦ વર્ષ અગાઉના એ દિવસો - નિશાળે જવાની આબસ, ઘરમાં રમત અને ધિંગામસ્તી અને રજાઓમાં મુસાફરી - એવી કઈ કઈ વાતોની યાદ આવતાં દિલ ભરાઈ આવે છે અને બોલાઈ જાય છે : તે હિ નો દિવસા ગતા:

અમારાં માતા વિનોદિનીબહેનને સંસ્કૃત પદો અને શ્લોકોના રટણનો ખરો શોખ. મારી બહેન રંજના, ભાઈ જગદીપ અને હું નાનાં હતાં ત્યારથી વિનોદિનીબહેન અમને રમતે રમતે સુભાષિતો અને પછીથી શ્લોકો મોઢે કરાવે - હરીફાઈઓ ગોઠવે અને ઉચ્ચારમાં ઘણી ચીવટ રખાવે અને તેથી વિદેશમાં ભણેલી મારી પત્ની શૈલજા પણ શુદ્ધ ઉચ્ચારો અને ભદ્ર ગુજરાતીમાં બોલવાની આગ્રહી બની.

વિનોદિનીબહેનની પ્રવાસ-પ્રકૃતિને આવરી લેતી રમ્ય રચના હોય કે કદલીવનમાં બહેનપણીઓનું વર્ણન - પોતાની રોજિંદી જિંદગીમાં સંસ્કૃત આવિર્ભૂત થતું તેમ તેમનાં લખાણોમાં હર ઘડી પ્રકૃતિપ્રવાસનું ગદ્યકાવ્ય જોવા મળે છે.

એક બાજુ વરસાદનો પ્રારંભ થાય છે, ઘનઘોર વાદળો ગર્જના કરવા માંડે છે અને ચારે કોર અંધારું થઈ જાય છે. વિનોદિનીબહેન મેઘદૂતને સંભારી બોલી ઊઠે છે :

અષાઢસ્ય પ્રથમ દિવસે મેઘમાશ્વિલ્પસાનું
વપ્રક્રીડા પરિણત ગજ: પ્રેક્ષણીયમ દદર્શ ॥
વપ્રક્રીડા કરિ, ગિરિતણાં શુંગ ઉથામવાને
નીચું માથું કરિ, નમિ ઊભો હસ્તિ ના હોય રખે
“દીઠી એણે રમણીય નવો મેઘ આષાઢ થાતાં”

આ પંક્તિ તો અમારાં અમેરિકાવાસી ત્રણે સંતાનો - મિલિંદ, મેઘના અને મંદારને પણ આજે મોઢે છે. શ્વેત અને સ્યામ બે ઝરણાંના સંગમનું નયનરમ્ય દશ્ય યાદ કરી, ‘કદલીવન’ નવલકથામાં અને અન્યત્ર વિનોદિનીબહેનને કાલિદાસનો પેલો વિક્રમોર્વશીય-વાળો શ્લોક વારે વારે યાદ આવી જાય છે :

ન તથા નંદયસિ મા, સખ્યા વિરહિતા ત્વયા
સંગમે પૂર્વ દષ્ટેવ, યમુના ગંગયા વિના ॥

વિનોદિનીબહેન પ્રશ્ન પૂછે કે કયા કવિએ ગુજરાતીમાં ગાયું હતું “જમનાજી ગોરાં ગોરાં થાય ?” પણ અમે તો સૌ તે બેનમૂન સંગમનું આહ્વાદક દશ્ય જોવામાં મશગૂલ હોઈ તેમનો પ્રશ્ન અન-ઉત્તરીય જ રહે છે.

અમે સૌ હિમાલયમાં રજા માણવાનું નક્કી કરતાં હોઈએ અને અતિ ઉત્સાહી અમારા પિતા મનુભાઈ હિંદુસ્તાનનો નકશો લઈ હિમાલય જવાના રસ્તાઓ શોધવા મંડી પડે છે. નાનાં એવાં અમ બાળકોને અડધી સમજ પડે છે, નથી પણ પડતી પણ અમારાં મન તો હિમાલયની સફરે પહોંચી જ જતાં ! પહાડોનું ચઢાણ બસ હાંફતી હાંફતી કાપી રહી છે, પહાડ ધુમ્મસમાં ગરકાવ થઈ જાય છે. વિનોદિનીબહેનના મુખમાંથી કાલિદાસની પંક્તિ સરી પડે છે :

ભસ્માંગ રાગા: તનુ: ઈશ્વરસ્ય ॥

ભભૂતિ લગાડેલા જાણેકે મહાદેવ પોતે.

ત્યાં તો વળી રસ્તાની બાજુની ખીણમાં ખડકો ઉપરથી કૂદકા મારતી, ભૂસકા ખાતી અને હસતી ઉન્માદિની તરંગવતી નદી જાણે વનની મધુશ્રી જેવી ભાસતી હતી - વિનોદિનીબહેન મસ્ત બની તે જોઈ રહે છે.

બસની મુસાફરી આગળ ચાલે છે અને પેલું કૂદતું ઝરણું ખડકે આડે આવતાં અટકી પડે છે, અને વમળોમાં ધૂમરી લેવા માંડે છે. કુમારસંભવ યાદ કરીને વિનોદિનીબહેન ગણગણી ઊઠે છે :

શૈલાધિરાજ તનયા, ન યચૌ ન તસ્થૌ ।

સામે જ શંકર ભગવાને રસ્તો રોકેલો જોઈ, પેલી મુગ્ધા પાર્વતી લજ્જાથી સંકોચ પામી, કાંઈક ગભરાઈ, ન તો આગળ જવા પગ ઉપાડી શકે છે, ન તો થંબી શકે છે !

અમે સૌ તો અચંબાપૂર્વક વિચારમાં પડી જઈએ છીએ કે વિનોદિનીબહેને વર્ણવેલી કુદરત માણવી કે વિનોદિનીબહેને ગાયેલી પેલી કાલિદાસની કવિતા !

નાનકડા કોઈ ગામની ગામઠી હોટલમાં રાતવાસો અમે કરીએ છીએ અને આખી રાતના વરસાદ પછી મળસકે સ્વચ્છ આકાશમાં સહેજ અજવાળું થાય છે અને દૂર રહિયાળું ગામડું હિમાલયની ગોદમાં ગોઠવાઈ ગયેલું દેખા દે છે.

બરફનાં શિખરો ઉપરથી ઓગળીને આવતા પાણીના ધોધને પડખે કે ખળખળાટ વહી જતાં ઝરણાંઓને કિનારે વસેલા નાનકડા ગામડામાં જાણે કાયમ માટે રહી જવાનું ઘડીભર તો મન થઈ જાય. આહ્વાદક, માદક, સ્વચ્છ, સોનેરી આનું દશ્ય જોઈ વિનોદિનીબહેન ગાઈ ઊઠે છે પેલા કવિની પંક્તિ :

ભાળે નિહાળે તો ય તૃપ્તિ ન નયનમાં

અલકા નગરીનું વર્ણન કરતાં જે કાલિદાસે ‘મેઘદૂત’માં લખ્યું તે કિલાભાઈ ઘનશ્યામની લખેલી છે :

જાણી લેશે નગરી અલકા, યક્ષની એ અમારી
તારી દષ્ટે સહજ પડતાં મેઘ ! તું કામચારી.
તે શું જાણે પ્રિયતમ તણા, આવીને અંક માહે
મોતી સેરો ગૂંથી અલકમાં, કામિની બેઠી હોય

સમગ્ર ભારતીય સાહિત્યને જેણે સીંચ્યું છે તે કાલિદાસની પ્રેરણા વિનોદિનીબહેન વારંવાર લે તેમાં શી નવાઈ ?

દશ્ય બદલાય છે : પરોઢિયે કડકડતી ઠંડીમાં સૌ સૂર્યોદય થવાની રાહ જોતાં બેઠાં છે. કૌસાનીના અનાસક્તિ આશ્રમમાં ખુદ સ્વામી આનંદ હિમાચ્છાદિત શિખરોનો પરિચય કરાવી

રહ્યા છે - જુઓ આ ત્રિશૂળ, ત્યાં નંદાદેવી અને પંચાવલિ - નંદાકોટ અને પણે દેખાય છે તે નીલકંઠ તથા કામેત શિખર. ત્યાં તો બાલસૂર્યનાં કિરણોએ અલૌકિક દશ્ય છતું કરી, હિમાલય ઉપર સોનેરી રંગ ફેલાવી દે છે. પ્રાંગણમાં જાતે ઊછરેલા બાગમાં ઉન્નત દેવદારના તે વૃક્ષ ઉપર સૂર્યદેવ પહેલું કિરણ નાંખે છે. વિનોદિનીબહેનના હોઠેથી પેલી પંક્તિ સરી પડે છે :

અમું પુરઃ પશ્યસિ દેવદારુમ્
પુત્રીકૃતોઃ સૌ વૃષભધ્વજેન ॥

હિમાલયના એ અલૌકિક દશ્ય જોવામાં મશગૂલ વિનોદિનીબહેનની સાથે સ્વામી આનંદ વાર્તાલાપ છેડે છે. સ્વામી આનંદને મળવાથી વિનોદિનીબહેન અને મનુભાઈ પ્રવાસની ધન્યતા અનુભવે છે.

૧૯૫૬નો તે કાળમુખો સમય છે : મહાગુજરાતની રાજકીય ચળવળમાં પોલીસના દમને નિર્દોષ વિદ્યાર્થીઓની બંદૂકથી હત્યા થાય છે. આ બનાવથી બહેનનું હૃદય અત્યંત દ્રવી ઊઠે છે. પોતાની તાસીર વિરુદ્ધ રાજકીય ચળવળમાં અને ચૂંટણી-પ્રચારમાં આગળ પડતો ભાગ ભજવતાં વિનોદિનીબહેન, હજારોની સંખ્યાવાળી મેદનીને સંબોધતાં આજે પણ મારી નજરે આવે છે. એક બાજુ જ્યંતિભાઈ દલાલ તો બીજી બાજુ બી. કે. મજમુદાર અને નીરુભાઈ દેસાઈ બેઠા છે. પણ બહેન તો ભાષણની શરૂઆત કરે છે, ‘શાકુન્તલ’ની પેલી કડી થકી :

ભો ભો રાજન્ આશ્રમમૃગોઽયં ન હન્તવ્યો ન હન્તવ્યઃ ॥

જોજે, હે રાજા, તારું બાણ અમારાં નાજુક હરણાંને ન મારતો.

કયો રાજકારણી કાલિદાસની ઉક્તિથી પોતાનું સંભાષણ આજે કરતો હશે વારુ ?

ગળથૂથીમાંથી અમને ‘ભેઘદૂત’, ‘શાકુન્તલ’, ‘રઘુવંશ’ કે ‘કુમારસંભવ’નો આછો આસ્વાદ કરાવતાં રહ્યાં અને નિસર્ગ માણવાનું શીખવતાં રહ્યાં. પોતાનાં લખાણોમાં પણ આ જ વસ્તુનું નિરૂપણ કરતાં રહ્યાં. શૈશવકાળના એ દિવસોમાં સૌ બાળકો પોતે કેટલા શ્લોક મોઢે કરે છે તેની હરીફાઈમાં ઊતરે છે. અમારી અને અમારા ભાઈબંધોની એક ચર્ચા ગોઠવી. વિનોદિનીબહેન સૂચવે છે કે રઘુવંશમાંથી એક વસ્તુ ઉપર ચર્ચા ગોઠવવી. રઘુકુળના રાજાઓનું વર્ણન કરતાં કાલિદાસ લખે છે :

પ્રજાનામ્ વિનયાધાનાત્ રક્ષણાત્ ભરણાત્ અપિ સ પિતા ।

પિતરસુ તાષામ્ કેવલમ્ જન્મ હેતવઃ ॥

વિનોદિનીબહેન પ્રશ્ન પૂછે છે કે જન્મદાતા પિતાનું કાર્ય માત્ર બાળકને જન્મ આપવાનું છે અને પ્રજાની બીજી સઘળી જવાબદારી, સાર-સંભાળ, ભરણપોષણ ઇત્યાદિ રાજાએ કરવાની - શું આ વાત વાજબી છે ? જન્મદાતા પિતાની બીજી ફરજો નહિ ?

આમ રોજિંદી જિંદગીમાં વિનોદિનીબહેન માત્ર સંસ્કૃતનો જ ઉલ્લેખ નહિ પણ અમારાં સૌની બૌદ્ધિક શક્તિઓ ખીલવવામાં હમેશાં પ્રયત્નશીલ રહેતાં.

વિનોદિનીબહેનની આ જન્મશતાબ્દીપ્રસંગે વિદ્યાબહેને અમને કંઠસ્થ કરાવેલો ‘કુમારસંભવ’ના રતિવિલાપ પ્રસંગનો શ્લોક આજે પણ હું બોલ્યા વગર નથી રહી શકતો :

હૃદયે વસસીતિ મત્ પ્રિયં, યદ્ અવોચસ્ તદ્ અવૈમિકેતવમ્ ।

ઉપચાર પદમ્ ન ચેદ્ ઇદમ્ ત્વમ્ અનંગઃ કથમ્ અક્ષતા રતિઃ ॥

“તારા હૃદયમાં હું રહું છું. તેમ તું કહેતો હતો, તો જ્યારે તું ભસ્મીભૂત ત્યારે હું અહીં સદેહે ક્યાંથી ? ચોક્કસ તું મને ખોટું ખોટું કહેતો હતો, ઓ કામદેવ !” રતિવિલાપ કરતી કહે છે.

વિદ્યાબહેને પોતે આવો જ ઘા રમણભાઈ નીલકંઠના અવસાન સમયે ઝીલ્યો હશે તે તો હું ત્યારે નાનો હતો તોય પણ સમજી શકતો હતો.

સાલ ૧૯૫૦ની છે : સી. એન. વિદ્યાવિહારમાં અમે ભણીએ છીએ અને ઉમાશંકરભાઈ જોશી ભવભૂતિકૃત ઉત્તરરામચરિત્રનું સમશ્લોકી ભાષાંતર કરી રહ્યા છે. સ્નેહરશ્મિ, ઝીણાભાઈએ પ્રસ્તાવ મૂક્યો કે રોજ સાંજે ઉમાશંકરભાઈ પોતે લખેલું ભાષાંતર વાંચે. અમે સૌ નિશાળેથી છૂટી ઘેર જઈ નાસ્તો-પાણી કરી પાછાં સી. એન.ના ચોતરા ઉપર ભેગાં થઈએ. સાથે શિક્ષકગણ અને વાલીઓ પણ સાંભળવા આવી જાય. વિનોદિનીબહેન તો પાછાં ક્યાંથી પડે ?

ઉમાશંકરભાઈ ઉત્તરરામચરિત્રનો ‘ચિત્રદર્શન’ અંક લખી રહ્યા છે; રામ સજલ નેત્રે જૂની વાર્તા સંભારે છે : રામ કહે છે :

પિતાજી જીવતા’તા; સૌ પરણેલા નવા નવા,

લેતી સંભાળ માતાઓ; દિનો તે આપણા ગયા.

જીવત્સુ તાતપાદેષુ, ભવે દારપરિગ્રહે ।

માતૃભિઃ પાલ્યમાનાનામ્ તે હિ નો દિવસા ગતાઃ ॥

સમીક્ષા/ગ્રંથાવલોકન

કેટલીક, પણ નોંધપાત્ર વાર્તાકૃતિઓ... | રાધેશ્યામ શર્મા

[‘અહા, કેટલી સુંદર !’ : લે. રજનીકુમાર પંડ્યા, પ્ર. ભારતી ર. દવે, ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ, આશ્રમરોડ, અમદાવાદ-૯, આવૃત્તિ : ૨૦૦૬, પૃ. ૧૫૧, કિં. રૂ. ૮૦/-]

વાર્તાસંગ્રહનું ‘આસ્વાદલક્ષી ગ્રંથાવલોકન’ કરવું હોય તો કેટલીક સુંદર કે અન્યથા નોંધપાત્ર વાર્તાકૃતિઓ વિશે વાર્તિક અર્પા શકાય. ‘અહા, કેટલી સુંદર !’ સંગ્રહના વાર્તાકાર રજનીકુમાર પંડ્યાના પૂર્વપ્રકાશિત વાર્તાસંચયોમાં બે મહત્ત્વના હતા ‘ખલેલ’ અને ‘ચંદ્રદાહ.’ એ પછી ગુ. સા. પરિષદે પ્રકટ કરેલો આ ત્રીજો સંગ્રહ લેખકની ૨૦ (વીસ) વાર્તાઓ લઈ આવ્યો છે. રજનીકુમારની સંગ્રહસ્થ વાર્તાઓ વાંચતાં-વાંચતાં આ લખનારને લાદિમિર નાબોકોવનું વિધાન અવિરત યાદ આવ્યા કર્યું :

Derivative writers seem versatile because they imitate many others, past and present. Artistic originality has only itself to copy.

સુરેશ જોષી, ચંદ્રકાન્ત બક્ષી કે પંડ્યાને પ્રિય મહમ્મદ માંકડ જેવા વ્યતીત યા વર્તમાન સર્જકોના અનુકરણમાંથી મુક્ત રહી રજનીકુમાર પોતે રચેલી સડક પર ચાલ્યા છે. તે અન્યપ્રભાવિત કરતાં આત્મપ્રભાવિત વધુ છે. એમનું વતન ત્યાંની જીવંત તળપદી ભાષા, પાત્રો, છાપામાં આવતી ઘટનાઓ અને નિજી જીવનને સ્પર્શીને ઝમેલા પ્રસંગો – આ સકલ સામગ્રીને કળથી, કળાથી અને કસબથી ક્યારેક ટૂંકી, ક્યારેક લાંબી કથાઓમાં રૂપાન્તરિત કરવામાં લેખક લગભગ ફાવ્યા છે. સિનેમાલાઈન સાથે લેખકનો ઘરોબો ડોકિયાં કરે જ છે પણ એવા નિરૂપણને સાવ ફિલ-મી નહીં કહેવાય. ચરિત્રોનાં વાણી-વર્તનના બાહ્ય આલેખકારોમાં, જે તે પાત્રોનાં આંતરિક ચલનવલનની સંકુલતા દર્શાવવામાં વાર્તાકાર કુશળ છે. ટૂંકમાં જોઈએ...

છેલ્લેથી તપાસ શરૂ કરીએ તો ‘સમડી’ નામની ૧૯ પાનાંની લાંબી વા-ર-તા, લેખકે એમના લેખનકાળની ‘સાવ શરૂઆતની વાર્તા એક નમૂના લેખે’ મૂકી છે એમાં કોઈએ મોહ-પ્રદર્શનવૃત્તિ દેખાય, પણ હકીકતે પ્રારમ્ભકાળની મુગ્ધતાનો પ્રામાણિક હિસાબ આપવાની દાનત છે. આ નમૂનો, લાશના અસ્તર સાથે ભેદભરમ પીરસતી અને બિમલ રોચના દિલીપ – દેવદાસની યાદ દેતા નાયકની મનોદશાને અનુ-કરતી લોકારાધનક્ષમ કથા છે.

‘અહા, કેટલી સુંદર !’ કથામાં જયાના પત્રને મધ્યમાં રાખવાની રીતિ સાથે અંતે જયાના સામાન્ય રૂપને, સ્વરૂપમુગ્ધ મોહિતભાઈએ ‘સુંદર’ વિશેષણ ‘અહા’ ભાવથી સ્વીકારવું પડે – એવી રચના વિધિવત્કતાને પ્રસ્તુત કરી શકી છે. આના કરતાં ‘પેટપછાડ’ સંગ્રહની ધ્યાનાર્હ રચના છે. કેરોસીનની એજન્સી ધરાવતા બાપની પછાતો સામેની નફરત વિરુદ્ધ એમનો જ દીકરો (પેટપછાડ રૂપે ?) સૂંઠવાવાળી કોમની સુધી સાથે પરણીને જુદો થતાં બાપનો ધંધો પુત્ર મોહનના ખોળામાં આવી પડતાં દુર્વાસા બાપે ‘ભાગીદારી’ની યાચના માટે દીકરા પાસે જવું પડે છે.

પછાતનું મહિમાગાન કર્યા વગર ધારદાર ચરિત્ર લેખનથી વસ્તુસ્થિત કરુણને શબ્દસ્થ કર્યો છે. નાયક મોહનનું સ્નેહપાત્ર સુધા સાથેનું એક વર્ણન કર્તાની નિરીક્ષણશક્તિનો આસ્વાદ્ય અંશ જુઓ :

‘બોલતી વખતે હથેળીમાંથી સીંગનાં ફોતરાં ઉડાડે એમ બસ, ભખી જ નાખેલું. પણ એનું આટલું બધું વજન ! એણે જોયું કે ઝક્કડથી સુધીએ સાઈકલની સીટ થામી લીધી હતી. એના પર પરસેવાનાં ટીપાં બાઝી ગયાં હતાં, છેક બ્લાઉઝની કિનારી સુધી. ગળાની નસો તંગ થઈ ગઈ હતી. હૈડિયા પરથી ઊભાં બે સળી જેવાં હાડકાં ઊપસી આવ્યાં. ઝીણી ઝીણી બિંદી ચહેરા પર પણ બાઝી ગઈ. ધારો તો નજરની લીટીને અડકી શકાય એટલી બધી સીધી તીખી નજર : ‘સાચીન કે છો ?’ (પૃ. ૧૧)

‘કંપ’ વાર્તામાં પણ ઉજળિયાત વર્ણના નાયક માટે ઉપલી વર્ણની તેમજ નીચલી કોમની એમ બંને સ્ત્રીઓના માનસનું પૂરક અને વિરોધક વર્ણન રસપ્રદ થયું છે. ‘હરદીપ’ નામનો સસ્પેન્સ સુજ્ઞને ખબર પડી જાય પણ રચનાન્તે ‘આન્ડી’ના હાથનો કંપ ભાવક અનુભવી શકશે. ‘પેટપછાડ’માં જેમ પુત્ર છે તો ‘નરકમાંથી ઉગારનાર’ વાર્તામાં મેઘાણીની લેખિનીમાંથી સ્વેલી તેજસ્વી નાયિકા એક ડોક્ટરની આગળ પેશ થાય છે રજનીબ્રાન્ડની આધુનિકા રૂપે. તે પતિની પુત્રોત્પાદક મર્યાદાને અંડોળી, અન્ય પુરુષ સાથે પુત્રોત્પત્તિ પૂરતું જ સંભોગસુખ (?) મેળવવાની અસાધારણ નીતિવિધિ અખત્યાર કરે છે એનું આલેખન કથામાં ‘કન્વિન્સિંગ’ છે.

વાર્તાકારને પુત્રોના-ભાઈઓના ચરિત્રોમાં અધિક રુચિ હોય એવું, ઉપરની બે વાર્તાઓથી અને ત્રીજી ‘વારસદાર’થી લાગશે. ‘વારસદાર’માં મિલકત માટે સગી વિધવા ભાભીને છોતરીને ગુંડાગદી કરતા પુત્ર અચિનને ગોઠવી દેવાના કૌટુંબિક કાવતરામાં અનુકાન્ત ખૂનના ઇજામમાં જેલ સ્વીકારે છે પણ અંતમાં ‘વારસદાર’ તો મૃત્યુ પામેલ ભાઈનો જ ગર્ભ એમની પત્નીમાં રોપાયો છે ! નવેળીનો અન્ધકાર કથામાં પ્રતીકાત્મક ક્ષમતા દાખવે છે.

ટોશી બની ચૂકેલી નાયિકાની માનસ-મંજૂષામાંથી એનો પતિ, વૃદ્ધાના પૂર્વ ચાહક પ્રેમીનું લગાવ-સંવેદન ‘છેલ્લી બાતમી’ વાર્તામાં કઢાવતો બતાવ્યો છે ત્યાં ફ્રેન્ડ પતિની ‘મેલ જેલસી’ સૂક્ષ્મતાથી છતી થઈ છે. પામે છે શું ? ‘કબાટમાંથી હાડપિંજર’ જેવું ! ‘ગોળના ગડવા સામેથી એક મંકોડો ઊંચી સૂઠે પસાર થઈ ગયો’, અને ‘બાલ્કની બહાર દરિયા ઉપર નજર દૂર લગી લંબાવી’ જેવાં ચિત્રો કેથેરાઈન મેન્સફિલ્ડ કે વર્જિનિયા વુલ્ફની કળાકૃતિઓની સ્મૃતિ ઝંકારી જાય અને સરખાવવાનું પ્રલોભન પણ પ્રેરી જાય. (મંકોડા, લેખકના ખ્યાલમાં ‘સમડી’વેળાના લાગે. પૃ. ૧૩૭ પર ટોળે વળેલા માણસોને પણ મંકોડાઓ રૂપે નોંધ્યા છે ! પૃ. ૭૫ પર ‘વાપસી’ વાર્તામાં પણ મંકોડો ધીરે ધીરે એક છોડ પર ચડતો હોવાનું વર્ણન છે.)

‘ટોળી’ વાર્તામાં એક દાનવીર સિંધી, જેમના કારણે પૂર્વ ઇતિહાસમાં તે ‘નિરાશ્રિત’ થયો હતો તેવી મુસ્લિમ કોમને મદ્રેસા માટે જમીન આપી દે છે, હિંદુઓને નહીં ! શાથી ? તો દેખો, ‘ત્રીજા વરસ પહેલાં જોયેલી મકાન-ધણિયાણીના ખૂબસૂરત ચહેરાની કુરૂપતા !’ હિન્દુ વસ્તીએ જે ના આધ્યું તે કપરા કટોકટીકાળમાં એક મુસલમાને મકાન આપ્યું, એટલું જ નહીં એકધારાં સોળ વરસ વાંધાવચકા વિના પાર પાડી આપેલાં ! ‘ટોળી’ની જેમ ટોળું પણ ‘બ્રહ્મજ્ઞાન’ નામની વાર્તાના આરમ્ભ અને મધ્યમાં લલ્લુભાઈના જીવનવળાંકમાં પ્રોક્ષ ભાગ ભજવે છે. અન્ત ચોટ-દાર છે. સામાજિક કાર્યકર કુંવારી સૂર્યાબહેનને ગાંધીવ્રતી લલ્લુભાઈ સલુકાઈથી પ્રોપોઝ કરે

છે ને અણધારી ઝડપથી સૂર્યા જોરદાર થપ્પડ ઝીકે, પછીનું વર્ણન પ્રમાણે :

“લલ્લુભાઈના મગજમાં અંધારું છવાઈ ગયું. પણ એ અંધારિયા મનમાં

એકાએક ગુરુ પ્રગટ્યા ને ખડખડ હસ્યા.

ટોળુંય પ્રગટ્યું ને વિખેરાઈ ગયું.” (પૃ. ૮૮)

ડ્રાઇવર અને હુંની ભિન્ન ભિન્ન બાધાલક્ષી પ્રસ્તુતિની ટેકનિકથી સિદ્ધ કથા ‘જાવા ઘો’ એના વિશિષ્ટ અંતથી નીખરી છે. નાયકના બસપ્રવાસમાં ભેટી જતો ડ્રાઇવર જ નાયકથી ફારગતી પામેલી પત્નીને જોવા-પામવા જતો હોય છે ત્યારે ‘જાવા ઘો’નું પુનઃ રટણ ધ્રુવપંક્તિ સમું પ્રસરે છે. ‘શી ખબર’ વાર્તામાં શરૂઆત અને છેલ્લે વરસાદી રેલાના વહેણ-વર્ણનથી વિષય સિદ્ધ થયો છે. ‘ઘડાકો’માં નાટ્યકાર તિવારી ચુંગી ભરાવવાના આદેશો છોડે ત્યાં ત્યાં આત્મકથાના વળાંક-આંચકાનો અહેસાસ અનુભવાય છે. પણ વાર્તાકાર પ્રોલિફિક કલમબાજ હોવાની આદતના અણસાર પણ જાણ્યે-અજાણ્યે આપે છે. વાચકની ઉત્સુકતાને ચૂંટી ખાણી ઉશ્કેરવા જેવું પણ થઈ જાય છે. દા.ત.

“ઉષારાનીથી વાંચતાં વાંચતાં કપાળ પરનો પરસેવો સહજપણે જ લુછાઈ ગયો.

જાણતા હતા એટલે ? શું ? શું ? શું ?” (પૃ. ૫૧)

‘ઈન્ટરવ્યૂ’, ‘અદલબદલ’, ‘જીકુભાનો જેજેકાર’, ‘બે છરીની વચ્ચે’, ‘એક પૂંછડાનો ફેર’ વાર્તાઓ, સમકાલીન જીવનતરાહોને અનુલક્ષી ડાબા હાથે પણ લખાય એવી અખબારી આવૃત્તિઓ લાગે. આમાં ‘રાજા બોજ’ જુદી – મધ્યકાલીન આબોહવા લાવનારી કથા છે. ભોજ-બોજનો પ્રાસ તો સમજ્યા પણ પૂતળી જ્યારે ‘રાજા’, આમાં પરિસંવાદ ન કરો, પરાક્રમ ન કરો તો જાણું, જાઓ...’ કહે છે ત્યારે રઘુવીર રગમાં રજની પણ નિજી પ્ર-ગતિ કરી શકવાના શહૂર દેખાડી શક્યા છે.

રજનીકુમારની ઉપમાઓ માટે – ભલે ઈશકે મિજાજી હોય પણ સાધુ-વાદ પાઠવવા પડે. પાત્રપ્રસંગોચિત થોડાંક ઉદાહરણો માણી જુઓ : ‘પણ બન્ને એક એવા બિંદુ પર સંગમ પામતા હતા કે જે બિંદુ – લંગર વગરની નાવ જેવું હતું’ (પૃ. ૪૨). ‘મધુએ એ શબ્દ સાંભળીને બંદૂકની નાળ જેવી નજરે એના ભાણી જોયું’ (પૃ. ૬૦). ‘સફેદ વાળના એવા બે લક્ષ્યા બહાર આવી ગયા કે ભાઈબંધો કહે છે – ટેક્ષીની બે ફુલ હેડલાઈટ’ (પૃ. ૭૯). ‘કાયદો, પાળેલા ફૂતરાની જેમ ગુરુગુરાટી કરતો બે પગ વચ્ચે માથું નાખીને સૂઈ ગયો’ (પૃ. ૧૧૭). ‘એની જુવાની તેજતડકા જેવી નહીં પણ વાદળિયા તડકા જેવી હતી’ (પૃ. ૪૧). અને છેલ્લે –

“ઝાંપો આખો એક વ્યક્તિની જેમ ઊભો હતો. એમાંય કશું છીનવી શકાય તેમ નહોતું” (પૃ. ૭૬).

વાર્તાકથનની મુદ્રિકામાં જડાઈ ગયેલી આવી ઉપમાઓમાંથી પણ કશું છીનવી ના શકાય...

નવી દિશા, નવાં ખેડાણની પ્રતીક્ષા | હિમાંશી શેલત

[ગુજરાતી નવલિકાચયન ૨૦૦૪ : સંપાદક : ભરત નાયક, પ્રકાશક : ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ, અમદાવાદ, પૃ. ૨૦૧, કિં. રૂ. ૧૧૫/-]

કેટલાક નવા અથવા ભાગ્યે જ દેખા દેતા વિષયો ગુજરાતી કથાવિશ્વમાં પ્રવેશી રહ્યા છે એનો સંતોષ ‘ગુજરાતી નવલિકાચયન ૨૦૦૪’માંથી પસાર થતાં લઈ શકાય. સંપાદક ભરત નાયકને પણ અત્યારે રચાતી વાર્તાઓ માટે મોટી આશા હોવાનું સમજાય છે. એમને જે નોંધપાત્ર લાગ્યો છે તે વાર્તાકારનો ઉદ્દેશ : ‘આજનો વાર્તાકાર એકની એક પરિચિત પરિસ્થિતિ, સીમિત અનુભવપ્રદેશ સાથે પણ ઊંડાણ તાગવા ઉદ્દેશી જણાયો છે.’ આ ઉદ્દેશમાં ફળ કેવાં છે એ જોવામાં વાર્તાચાહકોને રસ પડશે. વિષયવસ્તુ કે રજૂઆતના નાવીન્યને કારણે આકર્ષક બનેલી વાર્તાઓ ‘ઈસ કી મા કા સુંદરજી’ (મહેન્દ્રસિંહ પરમાર), ‘ચાર્ડમાં પડેલી માલગાડી’ (દીવાન ઠાકોર) કે ‘હરિકૃપા ફ્લેટમાં વરસાદ પડ્યો’ (મનીષી જાની) અહીં મોજૂદ છે. સામે છેડે ચરિત્રાલેખનથી આગળ વધવા મથતી છતાં એમ કરવામાં સફળ ન થતી રચના ‘વનવગડાનો માણસ’ (ઈવા ડેવ) પણ હાજર છે. સુમન શાહની જે વાર્તાસૃષ્ટિનો વાચકને પરિચય છે તેનાથી સાવ અલગ પડી જતી ‘ખંજર’ અહીં સમાવિષ્ટ છે, તો આધુનિક કથનરીતિ સાથે અનુસંધાન કરતી ‘વિન્ડોબ્લાઈન્ડ’ (બાબુ સુથાર) ભાવકને પડકારી રહી છે.

નગરજીવન અને ગ્રામજીવન – બંને લગભગ સરખે ભાગે આ સંચયમાં વિસ્તર્યા છે. સમકાલીન સર્જકોને માથેથી એક મહેણું તો ટપ્યું કે એમની નજર હરીફરીને શહેરી જીવનની સમસ્યાઓને જ ખોતર્યા કરે છે. અહીં ગ્રંથસ્થ લગભગ બધી જ કથાઓ નિયતિ અને સ્થળકાળ સામે લાચાર બનેલા, થાકેલા અને હારેલા માનવીની આસપાસ ગૂંથાયેલી છે, પછી એ છેવાડાના સમુદાયની ‘ઉજાગરા’ (જિતેન્દ્ર પટેલ) અને ‘દાણાપાણી’ (નવનીત જાની) હોય કે પછી વિકસિત ઝળહળ નગરના અંધારા ખૂણાની ‘ખંજર’ (સુમન શાહ) યા હતાશાની ‘કકુ – એક અનુબંધ’ (હરીશ નાગેચા) હોય. દેશ વા પ્રદેશની સામાજિક – રાજકીય બેહાલીની અસર હેઠળ જીવતા સમુદાયનું ઝાંખુંપાંખું ચિત્ર તો આ વાર્તાઓ ધરે જ છે. સમૃદ્ધિ અને પ્રગતિના લાખ દાવા છતાં ઊંડા મંદવાડથી પીડાતો સમાજ સર્જકને દેખાય છે એ આશાસ્પદ ચિહ્ન છે. હજી ઘણું ઘણું જોવાનું ચૂકી જવાયું છે તોયે આટલું કંપન છે તો કાલે વિસ્ફોટ પણ થાય.

કેટલીક બળબળતી સમસ્યાઓયે સર્જકને હાથ ચડી છે જેમકે કોમી તંગદિલીનો તાપ વેઠતું ઝુબેદા-કલ્લોલનું દાંપત્ય ‘આ ઝુબેદા, આ કલ્લોલ’માં (શિરીષ પંચાલ) ઝિલાયું છે. પતિ-પત્ની વચ્ચે જે તંગ મનોદશા સર્જાય છે એનું એક કારણ તો બહારનો દાવાનળ છે, છતાં એ ભત્કતી આગનો સ્પર્શ વાર્તામાં કેમ સાવ ઉપલક અને અછડતો જ જણાય છે એ સમજાતું નથી. ‘માત્ર માણસની આંખ જ ત્રાંસી થઈ હતી અને એટલામાં જ ચારે બાજુ અગન-જવાળાઓ પ્રગટી ઊઠી’ કે ‘બહાર તોફાનો ફેલાતાં જ રહ્યાં’ જેવાં વિધાનો પેલી ભયાનક સ્થિતિનો અંદાજ આપવાની તાકાત ધરાવતાં નથી. વાર્તાને એથી સીધું નુકસાન થયું છે, બહારનાં રમખાણો સાથોસાથ પ્રસરતો નાયક-નાયિકાનો અજંપો ધારદાર બની શકતો નથી. વળી એક અતિશય સંકુલ અવસ્થાના વિસંવાદને અત્યંત ઝડપી અને સાવ સરળ સંવાદમાં પલટી દેતો વાર્તાનો અંત ભાવકને નિરાશ કરે છે અને આશ્ચર્યમાં પણ મૂકી દે છે.

સંપાદકને મતે ‘આજની આપણી વાર્તાનો એક વધુ પ્રબળ અવાજ બાબુ સુથાર છે.’ આ પ્રાબલ્યને પામવા ભાવક પ્રવૃત્ત થાય અને પછી એમાં ફાવટ ન આવતાં સંપાદકીયની આંગળી ઝાલે એ સ્વાભાવિક છે. પણ સંપાદકે તો કોઈ એક કાળે ‘વિન્ડોબ્લાઈન્ડ’ના કુળની કથાઓ મૂલવવામાં વિવેચકો જે ભાષા પ્રયોજતા એવી ભાષા જ અહીં ઉપયોગમાં લીધી છે. ‘વાર્તાઓનું

કથન એક વિદગ્ધનાં સંવેદનોથી' રસાયેલું છે, અને એમાં 'કાવ્યના અંશો અને ચિંતન અને એવા સંદર્ભો વિશેષ ગુણ રૂપે આવતા હોય છે કેમકે ત્યાં તત્કાલીન સ્થળ-કાળને અનુરૂપ અર્થઘટન અથવા પુનર્અર્થઘટન થતું હોય છે' (પૃ. ૧૭) વગેરે નિરીક્ષણો તથા લાંબી વિગતો (વાર્તામાંથી) આપ્યા બાદ 'આ બધી વિગતો કલ્પનોખચિત, સરૂચિય લાગતી આધુનિક કથનરીતિની સામગ્રી છે' એમ સંપાદકે કહ્યું. બરાબર, સૌ ટકા સાચું, પછી ? વાર્તાનું પોત જોવા વ્યાકુળ ભાવક છેવટે વિચારશે કે આ તો વિદગ્ધનાં સંવેદનો, એટલે વિદગ્ધને સમજાય. 'કથાનાયક કંટાળો ટાળવા, એકલતા ભાંગવા અથવા જિજ્ઞાસા સંતોષવા જે ક્રિયામાં પરોવાય છે એમાંનું જગત પણ છેવટે તો એકવિધ, રેઢિયાળ જ બની રહે છે : શેષ જે બચી રહે છે એ માત્ર કુતૂહલ, આ કુતૂહલ જ વાર્તાનું જીવંત તત્ત્વ છે.' એવી સ્પષ્ટતા સંપાદકે તો કરી, પણ વાર્તા છેવટ સુધી વંચાય એટલું કુતૂહલ વાચક પોતાના માંદાવામાં જીવંત ભાળે છે કે કેમ, તેનો ઉત્તર એણે સ્વયં, પૂરી ઈમાનદારીથી, આપવાનો.

કિશોર જાદવની 'એ લિફ્ટ સ્વર્ગથી ઊતરી' એક તિલસ્મી દુનિયા ઊભી કરે છે. અહીં 'યથાર્થ અને ભ્રાન્તિવાળું જીવનદર્શન છે છતાં વાર્તાકાર સ્થળ-કાળનાં વર્ણનોને વાસ્તવદર્શી અને નક્કર બનાવી શક્યા છે એવા સંપાદકના નિરીક્ષણ સાથે અસંમત થવાનો સવાલ નથી. એ પછી સંપાદક નોંધે છે કે 'અતિવાસ્તવના અંશો અહીં વાર્તાના તર્કસંગત વિકાસમાં સહાયક બને' છે (પૃ. ૮). વાર્તાને સુસંગત નીવડતા અને તર્કસંગત વિકાસમાં મદદરૂપ બનતા અંશોને અતિવાસ્તવ કહેવાય કે કેમ, એ મુદ્દો વિદગ્ધોને સોંપીને ભાવક કિશોર જાદવની ગદ્યછટાને માણી શકશે. વાર્તા અથથી ઈતિ જે સમજાય તે, પરંતુ અહીં વાર્તાકારના ગદ્યનું આકર્ષણ અવશ્ય અનુભવી શકાય.

વાર્તાકલાનું ગંભીરપણે આરાધન કરનારા સર્જકોમાંના કેટલાક અજિત ઠાકોર, પ્રવીણસિંહ ચાવડા, સુમન શાહ અને હરીશ નાગ્રેયા પોતપોતાની વાર્તાકલા અને સજ્જતાનો પરિચય એમની કૃતિઓમાં આપી શક્યા છે. નવી પેઢીના વાર્તાકારો નવનીત જાની, હેમાંગિની રાનડે, કંદર્પ દેસાઈ અને જિતેન્દ્ર પટેલ ભાવકોને નિરાશ નથી કરતા.

સંપાદનની ગુણવત્તા, કે સંપાદકની કુશળતા સાથે સંબંધ ન ધરાવતી, છતાં તક મળી જ છે તો જરા ઉલ્લેખ કરી દેવા જેવી, એક બાબત નોંધવાની ઈચ્છા છે. આપણે હવે લેખિકાઓ વિશે વાત કરતાં એમની સરખામણી કે એમની નોંધ અન્ય લેખિકાઓ કે એમનાં જૂથ સંદર્ભે ન કરીએ તો વધારે સારું ન ગણાય ? જેમકે અમુક-તમુક લેખિકાને સરોજ પાઠક કે ધીરુબહેન પટેલ સાથે કે (અન્ય કોઈ) લેખિકાઓ સાથે જોવામાં આવે. આમ કરવાથી સરવાળે એવી છાપ ઊભી થાય કે 'મહિલા સર્જકોમાં નોંધપાત્ર' પણ 'સમગ્ર સર્જક સમુદાય'ની આ વાત નથી. મૂલ્યાંકન વખતે લેખિકાને માત્ર લેખિકાઓ સંદર્ભે જ યાદ કરવાની પ્રથા છોડવી જરૂરી છે, એનાથી એમની આસપાસ એક વર્તુળ દોરાઈ જાય છે.

'ગુજરાતી નવલિકાચયન ૨૦૦૪' સંપાદકની રુચિના વ્યાપનો અને રસજ્ઞતાનો પર્યાપ્ત પરિચય આપે છે. એમણે સંપાદકીયમાં પ્રત્યેક રચનાની વિશિષ્ટતાઓ, સર્જકની કલાસૂઝ અને ક્યાંક ક્યાંક કઠતી મર્યાદાઓનો વિશદ આલેખ આપ્યો છે. 'દાણાપાણી'માં નવનીત જાનીની પ્રશંસા કરતાં એ કહે છે : 'કોઈ કુશળ ગદ્યની હબકથી જાણે રસનિષ્પત્તિ સાધી આપતી લોકકથા કહેવાતી હોય એવું આ વાર્તાનું ઋત છે.' (પૃ. ૧૩). અજિત ઠાકોરની વાર્તાકલા વિશે

એ નોંધે છે :

'કલ્પનોનું ગઠન, કાવ્યમય વિચાર, આત્મીયતાભર્યો સૂર (ટોન), વિષાદી આબોહવા – અજિત ઠાકોરની વાર્તાશૈલીની આ બધી રસકીય સામગ્રી છે. (પૃ. ૧૩). જિતેન્દ્ર પટેલની વાતોની ખૂબી દર્શાવ્યા પછી વાર્તાકાર પર, એમની કથનરીતિ પર પન્નાલાલના લહેકા અને કાકુઓનો દાબ વર્તાય છે એ સંપાદક નોંધવાનું ચૂક્યા નથી. કશું ઊડગૂડ કે અડધુંપડધું ન રાખતાં (બે વિશિષ્ટ રચનાઓને બાદ કરતાં) ભાવક અને સર્જક વચ્ચે સંપાદકે સેતુ સર્જ્યો છે. એમને એવી પ્રતીતિ છે કે 'અંગત ઈતિહાસમાંથી ૨૦૦૪ની વાર્તા પૂરા સામર્થ્યથી બહાર આવી છે. આ જ વાર્તાકાર આઘેનું અને ઊંચેનું જોવા પ્રેરાશે તો ગુજરાતી વાર્તાનું ભાવિ વધારે ને વધારે પેલા બૃહદજીવનના વ્યાપ અને ઊંડાણ તાગી લાવશે.' (પૃ. ૫)

– પણ છેવટે તો આ બાબત 'જો' અને 'તો'ની છે, અને બે વચ્ચે ઠીક ઠીક અંતર છે. આઘેનું, ઊંચેનું, આસપાસનું અને સાવ પડખેનું જોવા-અનુભવવામાં સીધું દાવાનળમાં જ પેસવું પડે. શુદ્ધ વિદગ્ધતા અને નિષ્કાભર્યા ઉદ્યમની સાથે, અને પછી એને વળોટીને, બીજું ઘણું હાંસલ કરવું પડે, ચોટેલું, વળગેલું, નિર્જીવ અને નિરર્થક કંઈ કેટલુંયે ખંખેરવું પડે. આ માટે જે સાહસ અને સ્વતંત્રતા મેળવી શકાશે તે પર ભાવિની વાર્તા નિર્ભર છે. વાર્તાઓ સફળ કે વાચનક્ષમ બનીને, ગદ્યની ચમત્કૃતિ સાધીને, કે માયાવી સૃષ્ટિ રચીને, અટકી નથી જવાનું. એક પ્રાણવાન રચના વાર્તાકારના સામર્થ્યનો પરિચય આપીને અટકી નથી જતી, એ તો પોતાના સાંસ્કૃતિક અને રાજકીય સમયનો ધબકતો અરીસો છે. ૨૦૦૪થી વાર્તા સાચા અર્થમાં કેટલી વિસ્તરે છે, આગળ વધે છે, એની પ્રતીક્ષા કરીએ.

પરિષદવૃત્ત

સંકલન : અનિલા દલાલ

ગની દહીંવાલા સ્મૃતિ વ્યાખ્યાનમાળા

ગની દહીંવાલા વ્યાખ્યાનમાળા અંતર્ગત કવિશ્રી સંજુ વાળાએ તા. ૨૮-૪-૦૭ના રોજ રાજકોટમાં ‘ગુજરાતી ગઝલના તબક્કા અને વિકાસ’ વિષય પર અભ્યાસપૂર્ણ વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું. તેમણે ૧૨૫ વર્ષની ગઝલની વિકાસયાત્રાને ચાર તબક્કામાં ગોઠવી હતી. એમાં પ્રથમ તબક્કામાં ૧૮૮૭થી બાલાશંકર કંથારિયાથી શરૂ થયેલા ગઝલના પ્રારંભકાળની વાત કરી હતી. બીજો તબક્કો શુદ્ધ ગઝલસ્વરૂપનો બતાવીને ‘ઘાયલ’, ‘મરીઝ’, ‘શૂન્ય’ના સર્જનની વાત કરી હતી. જ્યારે ત્રીજા તબક્કામાં આદિલ મન્સૂરીથી શ્યામ સાધુ સુધીની આધુનિક ગઝલની વિશેષતા અને મર્યાદા દર્શાવી હતી. ચોથા તબક્કાનો ખ્યાલ આપતા અજાણ તૂકબંધકો અને છૂટક શેર-આસ્વાદકોનું ટોળું મળીને ગઝલને બીજી દિશામાં ઢસડી ગયું છે તેની ચિંતા પ્રગટ કરવાની સાથે એમાં કેટલાક અવાજો સારી રીતે કામ કરી રહ્યાનો આનંદ વ્યક્ત કર્યો હતો. ગઝલસર્જનના વળાંકોમાંથી નિષ્પન્ન થતું કાવ્યતત્ત્વ એમણે બતાવી આપ્યું હતું.

પરિષદપ્રમુખ શ્રી કુમારપાળ દેસાઈએ ગઝલના વિવિધ પ્રેરણાસ્ત્રોતોને તારવી આપ્યા હતા. અત્યારે ગુજરાતી સાહિત્યમાં ગઝલયુગ ચાલે છે એમ કહી શકાય. પણ આ અત્યંત સરળ પણ અતિ મુશ્કેલ કાવ્યપ્રકારમાં સતત જોવા મળતી પ્રયોગશીલતા અને નવી ચેતનાના પ્રાગટ્ય તરફ એમણે ધ્યાન દોર્યું હતું. કાર્યક્રમના પ્રારંભે શ્રી રાજેન્દ્ર પટેલે ગઝલના પ્રારંભકાળનો પરિચય આપીને ગની દહીંવાલાની ગઝલસેવાનું સ્મરણ કર્યું હતું તેમજ પરિષદ ભવનમાં શરૂ થનારા દશ્ય-શ્રાવ્ય કેન્દ્રની અને પરિષદના ગ્રંથાલયમાં થનારા ડિજિટાઇઝેશનનો ખ્યાલ આપ્યો હતો.

શ્રી રતિલાલ બોરીસાગરે લોકાભિમુખ થતી પરિષદની પ્રતિબદ્ધતાની વાત કરી હતી. આ કાર્યક્રમનું સહજ અને સુંદર સંચાલન શ્રી યજ્ઞેશ દવેએ કર્યું હતું. આ સમયે રોટરી મિડટાઉનના આયોજકોએ રાજકોટમાં પરિષદના કોઈ પણ કાર્યક્રમ માટે સહયોગ આપવાની તત્પરતા દાખવી હતી.

‘સાહિત્યસર્જકોના સાન્નિધ્યમાં’ પુસ્તકનું વિમોચન

વિવેકાનંદ રિસર્ચ એન્ડ ટ્રેઇનિંગ ઇન્સ્ટિટ્યૂટના યજમાનપદે ડિસેમ્બર ૨૦૦૬માં યોજાયેલા ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના જ્ઞાનસત્રના ત્રિદિવસીય કાર્યક્રમના દસ્તાવેજ સંભારણારૂપ ‘સાહિત્યસર્જકોના સાન્નિધ્યમાં’ પુસ્તકનું ૨૯-૪-૦૭ના રોજ વિમોચન રાખવામાં આવ્યું. માંડવીના ગોકુલ રંગભવનમાં યોજાયેલા આ કાર્યક્રમમાં દીપ-પ્રાગટ્ય બાદ ગૌરધનભાઈ પટેલ ‘કવિ’એ કહ્યું હતું કે પરિષદના શતાબ્દી જૂના ઇતિહાસમાં એના

મહત્ત્વના કાર્યક્રમનું દસ્તાવેજીકરણ કરવાનું આ સૌથી પહેલું કદમ ગણાશે. કાર્યક્રમના સંચાલક હરેશભાઈ ધોળકિયાએ પુસ્તકની ભૂમિકા બાંધતાં કહ્યું હતું કે જ્ઞાનસત્રમાં ૨૪૭ થયેલાં પ્રવચનો, અહેવાલો ઉપરાંત એના અખબારી અહેવાલો અને મંતવ્યોને પુસ્તકદેહ આપીને અહીં દસ્તાવેજીકરણ કરવામાં આવ્યું છે, તેથી આ પુસ્તક સંશોધકોને માટે ઉપયોગી બનશે. કાર્યક્રમના અધ્યક્ષ શ્રી કાન્તિસેનભાઈ શ્રોફે પરિષદે જ્ઞાનસત્ર યોજવાની આપેલી તક માટે આભાર પ્રદર્શિત કરતાં ભવિષ્યમાં પણ પ્રતિવર્ષ એક કાર્યક્રમ પરિષદ દ્વારા યોજાય એવી ભાવના પ્રગટ કરી હતી. પુસ્તકનું લોકાર્પણ કરતાં પરિષદપ્રમુખ શ્રી કુમારપાળ દેસાઈએ જણાવ્યું કે દસ્તાવેજીકરણની આવી સૂઝ જવલ્લે જ જોવા મળે છે. અધિવેશન કે જ્ઞાનસત્ર પૂર્ણ થયા બાદ સી. ડી. પરથી અને લખાણો પરથી આવું પુસ્તક તૈયાર કરીને સાહિત્યક્ષેત્રે દસ્તાવેજીકરણની બાબતમાં નવી દિશા ઉઘાડી છે, વળી ‘કચ્છમિત્ર’ જેવાં અખબારોની પૂર્તિએ પણ જ્ઞાનસત્ર સમયે એક સુંદર સાહિત્યિક આબોહવા ઊભી કરી હતી. જ્યારે રતિલાલ બોરીસાગરે પુસ્તકને શ્રેષ્ઠ સામૂહિક પ્રયાસ લેખાવતાં જણાવ્યું હતું કે કચ્છ બધી બાબતોમાં માનદંડ પૂરો પાડે છે. એને સફળ જ્ઞાનસત્ર યોજ્યા બાદ પુસ્તક પ્રકાશિત કરીને ઉદાહરણ બેસાડ્યું છે.

આ પુસ્તકમાં જ્ઞાનસત્ર પ્રસંગે થયેલા ‘દર્શક એવોર્ડ’ અને ‘ગૌરવ પુરસ્કાર’ના કાર્યક્રમોનું પણ સંકલન કરવામાં આવ્યું છે. ત્યારે દર્શક ફાઉન્ડેશનના સંયોજક શ્રી મનસુખ સલ્લાએ કહ્યું કે કચ્છના જીવનની ગૌરવપ્રદતાનો ગુજરાતના સાહિત્યકારોને પરિચય થઈ રહ્યો છે. કચ્છી સાહિત્ય પરિષદના અધ્યક્ષ કીર્તિભાઈ ખત્રીએ કહ્યું કે કચ્છ, કચ્છી અને ગુજરાત ભાવનાત્મક ઐક્યથી બંધાયેલા છે. ‘સાહિત્ય સર્જકોનાં સાન્નિધ્યમાં’ પુસ્તક તેનું પ્રતીક બની રહ્યું છે.

રાજેન્દ્ર પટેલે જણાવ્યું કે માંડવીનું જ્ઞાનસત્ર અમારે માટે ઉમંગસત્ર બની રહ્યું છે. હવે પછીનાં સત્રો માટે એ ભૂમિકા પૂરી પાડશે. આ પુસ્તકના લેખક જશુભાઈ સોની, નિરૂપમ છાયા, હરેશ ધોળકિયા, નીતિન ઠક્કર, નારાયણભાઈ અને કલ્યાણજી સાવલાનું અભિવાદન કરવામાં આવ્યું હતું. તેમજ કચ્છી સાહિત્ય કલાસંગ દ્વારા લેવાતી કચ્છી ભાષાના પારિતોષિકો એનાયત કરવામાં આવ્યા હતા.

સદ્. વિશ્વનાથ મ. ભટ્ટ વ્યાખ્યાનમાળા

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ અને પ્રેમાનંદ સાહિત્ય સભા, વડોદરાના ઉપક્રમે તા. ૮-૫-૦૭ના રોજ સદ્ગૃત વિશ્વનાથ મગનલાલ ભટ્ટ વિવેચન વ્યાખ્યાનમાળામાં ડૉ. રમણ સોનીએ ‘આસ્વાદલક્ષી વિવેચન : ભૂમિકા અને ભયસ્થાનો’ વિશે વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું. તેમણે આસ્વાદ અને સમીક્ષા વચ્ચેનો ભેદ પ્રગટ કરીને એમ પણ દર્શાવ્યું કે કાવ્યાસ્વાદ એ પણ જેવીતેવી વાત નથી. સુરેશ જોશી, રાધેશ્યામ શર્મા, ઉમાશંકર જોશી, ‘ઉશનસ’, જ્યંત કોઠારી વગેરેના કાવ્યાસ્વાદોમાંથી દૃષ્ટાંતો લઈને એમણે આસ્વાદ-પ્રવૃત્તિની વિશેષતા સમજાવી હતી. શિક્ષકોએ આ પ્રવૃત્તિમાં વિશેષ રસ લેવો જોઈએ તેમ દર્શાવતા એમણે કહ્યું કે આસ્વાદનું કામ મર્મ-પ્રાગટ્યનું છે. આસ્વાદ સંદિગ્ધ ન હોય અને એમાં અનિયંત્રિત સ્વૈરવિહાર પણ ન જોઈએ. લેખકને અભિપ્રેત ન હોય તેવો અર્થ પણ બળજબરીથી તારવવો જોઈએ નહીં. આ પ્રસંગે પરિષદ-પ્રમુખ શ્રી કુમારપાળ દેસાઈએ શ્રી વિશ્વનાથ ભટ્ટનું સ્મરણ

કરીને એમની વિવેચનપ્રવૃત્તિની વિશેષતા દર્શાવી હતી અને આસ્વાદપ્રવૃત્તિની વર્તમાન સમયમાં કેવી ને કેટલી આવશ્યકતા છે, તે દર્શાવ્યું હતું. જ્યારે રતિલાલ બોરીસાગર, રાજેન્દ્ર પટેલ અને મનસુખભાઈ સલ્લાએ પ્રસંગોચિત વક્તવ્ય આપ્યું હતું.

પ્રેમાનંદ સાહિત્ય સભાના પ્રમુખ શ્રી ચંદ્રકાંત રાવે આવકાર અને પરિચય આપ્યો હતો તથા શ્રી સતીશ ડણાક, જગદીશભાઈ શાહ, ડૉ. વિરંચી ત્રિવેદી અને જય ચોકસીએ પ્રાસંગિક વક્તવ્ય આપ્યાં હતાં.

રવીન્દ્ર જયંતી

‘રવીન્દ્ર ભવન’ અને ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના ઉપક્રમે દર મહિનાના પહેલા બુધવારે રવીન્દ્રનાથ વિશે વાર્તાલાપ યોજાય છે. છેલ્લાં ત્રણેક વર્ષથી સાતમી મે – રવીન્દ્ર-જયંતીની સાંજ રવીન્દ્રનાથના સાહિત્યની સંગતમાં, શૈલેષભાઈ પારેખનાં વૃક્ષોની ઘટાથી આચ્છાદિત અને મયૂરોના કેકારવથી ગુંજતા પ્રાંગણમાં પરમ આનંદમય પળોમાં વીતે છે. પૂર્વે ‘ચિત્રાંગદા’ અને ‘કચ-દેવયાની’ના નાટ્યખંડો વાચિકમ્ રૂપે અને આ વર્ષે રવીન્દ્રનાથની આરંભકાળની રચનાઓ ‘ભાનુસિંહેર પદાવલિ’ના ગાન રૂપે હાજર રહેલ પચાસેક ભાવકોએ માણી હતી. કાર્યક્રમના આરંભમાં શ્રી ભોળાભાઈએ ભૂમિકા બાંધતાં કહ્યું કે કવિ જયદેવ અને મધ્યકાલીન વૈષ્ણવ કવિઓની કૃષ્ણકવિતાનો નવીનતમ આવિષ્કાર રવીન્દ્રનાથની ‘ભાનુસિંહેર પદાવલિ’ની બાવીસ રચનાઓમાં થયો છે. આ રચનાઓમાં રાધા-કૃષ્ણની પ્રેમ-વિહ્વળ ભાવોર્મિઓ પ્રભુ પરત્વેના અભિસાર રૂપે ‘વ્રજબુલી’માં આલેખાઈ છે. રવીન્દ્રનાથે ‘ભાનુસિંહ’ ઉપનામથી આ રચનાઓ વીસ-બાવીસની વયે લખી છે.

ત્યારબાદ ભોળાભાઈએ સમ્યક્ પ્રકાશન દ્વારા પ્રકાશિત ‘પ્રાન્તિક’ અને પરિષદ-પ્રકાશનમંત્રી ભારતી ર. દવેએ પરિષદ દ્વારા પ્રકાશિત ‘પ્રવચન-શાન્તિનિકેતન’ એ બે પુસ્તકો ભગત સાહેબ (નિરંજન ભગત)ને અર્પણ કરીને પ્રકાશિત થયેલાં જાહેર કર્યાં હતાં. આમ રવીન્દ્ર-જયંતીના શુભ દિને રવીન્દ્ર-સાહિત્યનાં બે પુસ્તકોનું વિમોચન થયું હતું. આ પ્રસંગે ‘પ્રવચન-શાન્તિનિકેતન’ ભોળાભાઈને અર્પણ કરવામાં આવ્યું હતું.

એ પછી રવીન્દ્ર-સંગીતના કાર્યક્રમનો આરંભ થયો હતો. સુજાબહેન ભાનુસિંહેર પદાવલિનાં કેટલાંક પદોનું પઠન અને તેની વિશેની માર્મિક ટિપ્પણી કરતાં ગયાં અને એક એક પદાવલિના પઠન – પદપરિચય પછી સુચેતાબહેન રોચના મધુર કંઠે એ પદોનું ગાન થયું. સુચેતાબહેન સાથે સુજાબહેન અને શેફાલી પણ સૂર પુરાવતાં હતાં.

શ્રોતાઓએ રવીન્દ્રસંગીત-સંધ્યા તન્મયતાથી માણી હતી.

– ભારતી ર. દવે

પાક્ષિકીમાં વાર્તાચર્ચા

પાક્ષિકીમાં શ્રી વિજય સોનીએ તેમની વાર્તા ‘બે સ્ત્રીઓ અને ઉકળાટ’ પસંદ કરી હતી. મનીષી જાનીએ વાર્તામાં રહેલા કલાતત્ત્વની ચર્ચા કરી હતી તો દીવાન ઠાકોરે વાર્તાકારના નવીન વિષયવસ્તુ સાથે લેખકે સર્જેલાં શબ્દચિત્રોની નોંધ લીધી હતી.

સર્જક સાથે સંવાદ

૧૭-૪-૨૦૦૭ના રોજ મળેલ સર્જક સાથે સંવાદ કાર્યક્રમમાં ૧૭ નવોદિત સર્જકો

ઉપસ્થિત રહ્યાં હતાં. કાર્યક્રમની શરૂઆત છંદ-અભ્યાસથી કરવામાં આવી હતી. વસંતતિલકા છંદનું બંધારણ અને કેટલાંક ઉદાહરણ રાજેન્દ્ર પટેલે રજૂ કરેલાં. આગામી કાર્યક્રમમાં કવિમિત્રો આ છંદ પ્રયોજીને કાવ્યરચના કરશે. ત્યારબાદ ચાર સર્જકોએ તેમની કાવ્યકૃતિ રજૂ કરેલી. જ્યારે શ્રી ભજમન નાણાવટીએ તેમની વાર્તાનું પઠન કરેલું. પારુલ દેસાઈએ વાર્તાની રહેલી ખૂબીઓ અને ઊણપો વિશે વાત કરી હતી. જ્યારે લેખકમિત્રોએ ટૂંકી વાર્તાનાં વિવિધ પાસાંઓ અંગે વિચારવિમર્શ કર્યાં હતાં.

૬ મેના રોજ ભારતીય વિદ્યાભવન, અંધેરી, મુંબઈના રમણીય પરિસરમાં સર્જક સાથે સંવાદ-કાર્યક્રમ યોજાયો હતો. આ કાર્યક્રમમાં લેખકોને માર્ગદર્શન આપવા શ્રી હરીશ નાગ્રેયા તથા શ્રી હેમન્ત ધોરડા ઉપસ્થિત રહ્યા હતા. શ્રી જયંતી એમ. દલાલે પરિષદની પ્રવૃત્તિનો પરિચય આપ્યો હતો. કાર્યક્રમમાં લગભગ ૬૦ સર્જકો ને સાહિત્યરસિકો ઉપસ્થિત રહ્યા હતા. આગામી ૩ જૂનના કાર્યક્રમમાં શ્રી અનિલ જોશી તથા શ્રી દિનકર જોશીનું માર્ગદર્શન પ્રાપ્ત થશે.

૧૮ મેના રોજ બાર્દન લાયબ્રેરી (ભાવનગર)માં યોજાયેલા કાર્યક્રમમાં શ્રી માય ડિયર જયુનું માર્ગદર્શન ઉપસ્થિત નવસર્જકોને સાંપડ્યું હતું. મહેન્દ્રસિંહ પરમાર તથા વિપુલભાઈએ આ કાર્યક્રમને સુંદર ઓપ આપ્યો હતો. ભાવનગરના નવોદિત સર્જકો અને સાહિત્યરસિકોએ આ વિશિષ્ટ કાર્યક્રમને ઉમળકાથી વધાવી લીધો છે.

બુધસભા

દર બુધવારે સાંજે સાત વાગે પરિષદભવનમાં મળતી બુધસભામાં કવિઓએ એમનાં કાવ્યો રજૂ કર્યાં હતાં તેમજ ૨૫-૪-૦૭ના રોજ શ્રી ધીરુભાઈ પરીખનું અમેરિકન કવયિત્રી એમિલી ડિકિન્સન પરનું વ્યાખ્યાન સહુએ માણ્યું હતું.

પરિષદના જૂન માસના કાર્યક્રમો

તારીખ	સમય	કાર્યક્રમનું નામ
૫-૬-૦૭	૬.૦૦થી ૭.૦૦	સર્જક સાથે સંવાદ
૧૨-૬-૦૭	૬.૦૦થી ૭.૦૦	પાક્ષિકી
૧૯-૬-૦૭	૬.૦૦થી ૭.૦૦	સર્જક સાથે સંવાદ
૨૧-૬-૦૭	૬.૦૦થી ૭.૩૦	શ્રી ભોળાભાઈ પટેલ અને શ્રી ધીરુ પરીખને સચ્ચિદાનંદ પુરસ્કાર અર્પણ-વિધિ
૨૬-૬-૦૭	૬.૦૦થી ૭.૦૦	પાક્ષિકી
૨૮-૬-૦૭	૫.૩૦થી ૭.૦૦	સાહિત્ય અકાદમી અને ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના ઉપક્રમે ‘મેન એન્ડ બૂક્સ’ કાર્યક્રમમાં ગૂજરાત વિદ્યાપીઠના કુલપતિશ્રી સુદર્શન આયંગરનું વક્તવ્ય

ગુજરાતી સાહિત્યના સંશોધકો-સંપાદકો વિશે પરિસંવાદ

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ સંચાલિત ક. લા. સ્વાધ્યાય મંદિરના ઉપક્રમે ‘મધ્યકાલીન ગુજરાતી સાહિત્યના સંશોધકો-સંપાદકો : ઓગણીસમી સદી’ વિષય પર તા. ૪-૫ ઓગસ્ટ ૨૦૦૭ના દિવસોમાં એક પરિસંવાદનું આયોજન કરવામાં આવ્યું છે. આ પરિસંવાદમાં સર્વશ્રી પંડિત સુખલાલજી, મુનિ પુણ્યવિજયજી, મુનિ જિનવિજયજી, નર્મદ, નવલરામ, મણિલાલ

નભુભાઈ દ્વિવેદી, નરસિંહરાવ દિવેટિયા, કેશવ હર્ષદ ધ્રુવ, મોહનલાલ દલીચંદ દેસાઈ, મંજુલાલ મજમુદાર, મધુસૂદન મોદી, બહેચરદાસ દોશી અને રા. વિ. પાઠક વિશે વિદ્વાન વક્તાઓ દ્વારા વક્તવ્યો અપાશે. રસ ધરાવનાર સૌને આ પરિસંવાદમાં ઉપસ્થિત રહેવા હાર્દિક વિનંતી છે. પરિસંવાદમાં જોડાવા માટે ૫૦ રૂપિયા નોંધણીશુલ્ક છે તે જાણ માટે.

એપ્રિલ ૨૦૦૭થી આજ સુધીમાં પરિષદ દ્વારા પ્રકાશિત પુસ્તકોની સૂચિ

પુસ્તક	લેખક	કિંમત રૂ.
ડુંગરદેવ	કાનજી પટેલ	૫૦
સંસ્કૃતિ-સંદર્ભ	સં. રઘુવીર ચૌધરી	૨૫૦
ઈન્દ્રધનુ	યશવંત કડીકર	૫૫
નાનાની દુનિયા	યશવંત કડીકર	૨૪
પ્રવચન-શાંતિનિકેતન	સંપા. અનિલા દલાલ	૧૧૦
પરબસૂચિ	સંપા. રમેશ ર. દવે	૨૬૦
ગુજરાતી કવિતાચયન-૨૦૦૫	સંપા. મણિલાલ હ. પટેલ	૫૫
ગીતમંજરી	સંપા. ચંપકલાલ મોદી	૧૦૦
મારા વંશની સ્ત્રીઓ	ઉર્વશી પંડ્યા	૫૦

દરિયાપારના દેશોમાં વસતા ગુજરાતી સાહિત્યસર્જકોને

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ દ્વારા દરિયાપારના દેશોમાં વસતા સાહિત્યસર્જકોની વિગતો એકત્રિત કરવામાં આવે છે. આ સાહિત્યસર્જકોએ ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદને નીચેની વિગતો ફોન-ફેક્સ નં. ૦૭૯-૨૬૫૮૭૯૪૭ કે ઈ-મેઈલ gspamd@vsnl.net થી મોકલવા માટે નમ્ર વિનંતી છે.

પૂરું નામ : તખલ્લુસ :
જન્મતારીખ : જન્મસ્થળ :
હાલનું વિદેશનું સરનામું : ફોન નંબર :
ફેક્સ નં. : ઈ-મેઈલ :
પ્રકાશિત પુસ્તકો : સામયિકોમાં પ્રગટ થયેલા મહત્વના લેખો :
(સાહિત્યસ્વરૂપ, વિષય, પ્રકાશનવર્ષ સાથે)
વ્યવસાય : અન્ય માહિતી :

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ દ્વારા ડાયસ્પોરા સાહિત્યનો અલગ વિભાગ રાખવામાં આવશે, તો દરિયાપારના સાહિત્યસર્જકોને વિનંતી કે તેઓના પુસ્તકોની એક નકલ પરિષદને ભેટ રૂપે મોકલાવશે તો તે આ અલાયદા વિભાગમાં જળવાશે અને અભ્યાસીઓ અને સંશોધકોને તેનો લાભ મળશે.

પરિષદના આજીવન સભ્યો જોગ...

આદરણીય મુરબ્બીઓ અને મિત્રો,
‘પરબ’ના છેલ્લા કેટલાક અંકોથી આપ સૌને ઉદ્દેશીને અપીલ કરવામાં આવી રહી છે. ‘પરબ’ના વાર્ષિક સાડાત્રણ લાખના ખર્ચને પહોંચી વળવા તેમજ ‘પરબ’ને રૂપરંગ તથા સામગ્રીથી વિશેષ સમૃદ્ધ કરવા પરિષદના દરેક આજીવન સભ્ય પોતે જે રકમમાં આજીવન સભ્યપદ મેળવ્યું હોય તે રકમ અને પરિષદના આજીવન સભ્યપદ માટેની હાલની રકમ રૂ. ૨૦૦૦ વચ્ચેના તફાવતને ધ્યાનમાં રાખી યોગ્ય રકમ પરિષદને મોકલી આપે તેવી પરિષદની વિનંતીનો ઉમળકાભર્યો પ્રતિભાવ સાંપડ્યો છે. કેટલાક સભ્યોએ તો તફાવતની રકમ કરતાં પણ વધુ રકમ મોકલી છે. અત્યાર સુધીમાં આ રીતે પરિષદને રૂ. ૧,૫૨,૩૩૫.૦૦નું દાન મળ્યું છે ને દાનનો આ પ્રવાહ ચાલુ છે.

આ રકમ મોકલાવવાની બાકી હોય તેવા સભ્યોને મારી હૃદયપૂર્વકની વિનંતી છે કે તેઓ સત્વરે પોતાને યોગ્ય લાગે તેટલી રકમનો ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના નામનો ચેક અથવા આટલી રકમ રોકડેથી મોકલી આપે.

‘પરબ’ના મે ૨૦૦૭ના અંકના બદલાયેલાં રૂપ-રંગ આજીવન સભ્યોના ઉત્સાહ અને ઉમળકાને આભારી છે.

રતિલાલ બોરીસાગર
વહીવટી મંત્રી

વાત વીસ કલાકની

ઓગસ્ટ ૨૦૦૭ની ૧૧મી અને ૧૨મી તારીખે ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના રા. વિ. સભાગૃહમાં સાંજે જે નાટ્યોત્સવ ઊજવવામાં આવશે તેમાં આખરે વાત તો વીસ કલાકની જ છે. નવ કલાકનું લેખન અને આવવાજવાનો એક કલાક મળીને જાન્યુઆરી ૨૦૦૭ની ૨૦મી અને ૨૧મી તારીખે જે ૪૪ બહેનોએ ઘરની બહાર વીસ કલાક ગાળ્યા તેમાંથી જે નીપજ્યું તે તમે સૌ જોશો અને આહ્વાદ પામશો. કદાચ નવાઈ પણ લાગશે કે આટલી સર્જનાત્મક ઊર્જા આ બહેનોના અંતરના કયા ખૂણે સંતાઈને બેઠી હશે ? એને બહાર લાવવામાં નિમિત્ત છે 'એની સરૈયા લેખિકા પ્રોત્સાહનનિધિ'.

લેખનમાં રુચિ અને કૌશલ્ય દાખવનારાં શ્રીમતી એનીબહેન સરૈયાના અવસાન બાદ એમના સ્નેહાળ પતિ અને મુંબઈની તબીબી આલમના સુપ્રસિદ્ધ ગાયનેકોલોજિસ્ટ ડૉ. ચન્દ્રકાંત સરૈયાએ ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદને પત્નીની સ્મૃતિમાં આપેલા દાન વડે લેખિકાઓને પ્રોત્સાહન આપવાનું કાર્ય છેલ્લાં ત્રણ વરસથી સતત ચાલે છે. સૌથી પહેલાં કાવ્યલેખનને જાહેર સભામંચ પર મૂકવાનું આયોજન થયું જેમાં નામાંકિત અને અજાણી એવી અનેક બહેનોએ ૧૫૦ કાવ્યો લખી મોકલ્યાં અને ડૉ. સુરેશ દલાલના અતિથિવિશેષપદે ૨૬-૬-૨૦૦૪ના રોજ કે. સી. ઘીયા હોલમાં યોજાયેલા સમારંભમાં એમાંથી કેટલીક કૃતિઓ રજૂઆત પામી અને પુરસ્કૃત થઈ. બહેનોનો ઉત્સાહ જોવા જેવો હતો. પોતાને ખર્ચે બહારગામથી આવેલી અનેક મહિલાઓએ આ અવસર બદલ આભાર અને આનંદ વ્યક્ત કર્યો હતો.

ત્યાર પછી ૬૦,૦૦૦ શબ્દોથી ઓછી નહીં એવી મૌલિક અપ્રકટ નવલકથાઓ રચવાનું કામ બહેનો સમક્ષ મૂકવામાં આવ્યું અને આ પડકાર પણ ઝીલી લઈને ૧૯ બહેનોએ નવલકથાઓ લખી મોકલી. એ માટેનો પુરસ્કાર તા. ૧૯-૧૧-૨૦૦૫ને રોજ મગનલાલ પંચોલિયા સભાગૃહ હોલમાં ભારતની સુપ્રીમ કોર્ટનાં ભૂતપૂર્વ ન્યાયાધીશ અને ગુજરાતી સાહિત્યમાં બાળપણથી રસ લેનાર શ્રીમતી સુજાતા મનોહરના પ્રમુખપદે યોજાયેલા સમારંભમાં અપાયો અને બહેનોનો ઉત્સાહ દ્વિગુણિત થયો.

પછી આવ્યાં આકરાં ચઢાણ. એકાંકી નાટક રચવાની સ્પર્ધામાં ફક્ત બાર બહેનોએ ભાગ લીધો. અલબત્ત, એના વિજેતાઓને પણ પુરસ્કૃત કરવામાં આવ્યા. પણ એમ લાગ્યું કે નાટ્યલેખનની દિશામાં બહેનોને આગળ વધારવાં હોય તો તેમને વિશેષ તાલીમ આપીને સજ્જતા કેળવવાની જરૂર છે. તેથી એકાંકી નાટ્યલેખનની શિબિરનું આયોજન કરવામાં આવ્યું. તેમાં પર બહેનોએ રૂ. ૧૦૦ ભરીને પોતાનાં નામ નોંધાવ્યાં અને અંગત કારણોસર આઠ બહેનો ન આવી શક્યાં પણ ૪૪ બહેનોએ ઉત્સાહભરે ભાગ લીધો. આ પહેલાં એમને એકાંકી નાટ્યલેખન અંગે વિદ્વાનો પાસે તૈયાર કરાવેલી નોંધ આપવામાં આવી હતી તથા પરિષદના પુસ્તકાલયમાં એ બહેનો ઇચ્છા પ્રમાણે આવીને ત્યાં રાખેલા એકાંકીના સંગ્રહો તથા નાટ્યશાસ્ત્રને લગતાં પુસ્તકો આરામથી વાંચી શકે એવી વ્યવસ્થા રાખી હતી. લેખન દરમ્યાન હાજર રહેનાર નિષ્ણાતો સાથે તેઓ અગાઉથી ચર્ચા કરી શકે એવી સગવડ પણ કરી હતી. આ તમામ તૈયારીને લીધે બહેનો સ્વપસંદગીથી અનેક નવા વિષયોને સ્પર્શની નાટિકાઓ લખી રહ્યાં હતાં. જેમાં કોમી હુલ્લડો, રાહત છાવણી, અગરિયા મજૂરોની હાલાકી, બારગર્લ, જાતીય સત્તામણી, ઐતિહાસિક અને મધ્યકાલીન સાહિત્યના પ્રસંગો ઉપરાંત સામાન્ય કૌટુંબિક જીવનની

સમસ્યાઓનો સમાવેશ થતો હતો. શ્રી સતીશ વ્યાસ, શ્રીમતી અદિતિ દેસાઈ અને શ્રીમતી હિમાંશી શેલતે શિબિરમાં સતત હાજર રહીને માર્ગદર્શન આપ્યું હતું.

આ નાટિકાઓમાંથી પસંદગી પામેલી - નાટિકાઓનાં લેખિકાઓને વધારે સઘન માર્ગદર્શન આપવા માટે તા. ૨૭-૧-૨૦૦૭ અને ૨૮-૧-૨૦૦૭ને રોજ મુંબઈથી શ્રી નૌશિલ મહેતા આવ્યા હતા અને તેમની સાથેની ચર્ચાવિચારણાથી બહેનોને ઘણું જાણવા મળ્યું હતું.

એક મહત્વનો મુદ્દો એ ધ્યાનમાં આવ્યો કે બહેનોને તેમના રોજિંદા કામકાજ અને જવાબદારીઓમાંથી થોડીક પણ નિવૃત્તિ મળે તો તેઓ સાહિત્યસર્જનમાં ઊંડો રસ લઈ શકે અને તેમના મૌલિક પ્રદાનથી આપણી ભાષાનું ઐશ્વર્ય વધે.

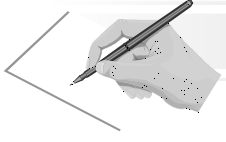
વળી રસોઈની પરીક્ષા જમણવારમાં તેમ નાટ્યલેખનની પરીક્ષા પ્રેક્ષાગારમાં એટલે જશવંત ઠાકર મેમોરિયલ ફાઉન્ડેશનના સહયોગથી બહેનોના આ શ્રમયજ્ઞમાંથી નિપજેલી અને નીવડેલી ત્રણ નાટિકાઓ ૧૧-૮-૨૦૦૭ને શનિવારે રા. વિ. પાઠક સભાગૃહના મંચ પર રજૂ થશે અને બાકીની - નાટિકાઓનું પરિષદના પ્રાંગણમાં રવિવાર તા. ૧૨-૮-૨૦૦૭ના રોજ કલાકારો દ્વારા પઠન થશે.

લેખિકાઓના અને પરિષદના સતત ઉત્સાહ અને ખંતના ફળસ્વરૂપ આ નાટ્યપ્રયોગ નિહાળવા આપ સૌ હાજર રહેશો તો જ સાર્થક થશે અમારી વાત વીસ કલાકની.

એનીબહેન સરૈયા લેખિકા પ્રોત્સાહન નિધિના ઉપક્રમે આ વર્ષે વાર્તાલેખન-સ્પર્ધા

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદની એનીબહેન સરૈયા લેખિકા પ્રોત્સાહન નિધિના ઉપક્રમે આ વર્ષે વાર્તાલેખન-સ્પર્ધાનું આયોજન કરવામાં આવ્યું છે. વાર્તાલેખન-સ્પર્ધાના નિયમો આ પ્રમાણે છે :

- (૧) આ સ્પર્ધામાં કોઈ પણ બહેન ભાગ લઈ શકશે.
- (૨) ગુજરાતી ભાષામાં લખાયેલ, મૌલિક, અપ્રગટ, ૩૫૦૦ શબ્દોથી વધુ નહીં એવી વાર્તા મોકલી શકાશે.
- (૩) વાર્તા મોડામાં મોડી ૧૬ ઓગસ્ટ ૨૦૦૭ સુધીમાં ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના સરનામે મળી જવી જોઈએ. કવર ઉપર 'એનીબહેન સરૈયા વાર્તાલેખન-સ્પર્ધા' એવા નિર્દેશ સાથે ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદનું સરનામું લખવું.
- (૪) વાર્તા કાગળની એક બાજુ ટાઇપ કરેલી હોવી જોઈએ.
- (૫) લેખિકાએ પોતાની નકલ પાસે રાખવી. સ્પર્ધામાં મોકલેલી નકલ પરત કરવામાં આવશે નહીં.
- (૬) પરિષદે નીમેલા નિર્ણાયકોનો નિર્ણય તમામ સ્પર્ધકો માટે અંતિમ અને બંધનકર્તા ગણાશે તથા તે વિશે ચર્ચા થઈ શકશે નહીં.
- (૭) પ્રથમ કૃતિને રૂ. ૫૦૦૦, દ્વિતીય કૃતિને રૂ. ૪૦૦૦ અને તૃતીય કૃતિને રૂ. ૩૦૦૦ પુરસ્કાર આપવામાં આવશે.
- (૮) પારિતોષિક વિતરણ સમારંભમાં હાજર રહેવા માટે કોઈ પણ પ્રકારનો ખર્ચ આપવામાં આવશે નહીં.

સાહિત્યવૃત્ત

સંકલન : પ્રફુલ્લ રાવલ

Muse Indiaનો અંક ગુજરાતી સાહિત્ય વિષે

Muse India એ e-journal છે તેનો જાન્યુ-ફેબ્રુ.નો અંક ગુજરાતી દક્ષિત સાહિત્ય અને આધુનિક ગુજરાતી સાહિત્ય વિશેનો છે. દિલીપ ઝવેરીએ આધુનિક ગુજરાતી કવિતા પર લેખ કર્યો છે. મહત્ત્વના સર્જકો વિષે વાત કરાઈ છે. એમાં ગુલામ મોહમ્મદ શેખ, સિતાંશુ, લાભશંકર ઠાકર, ચિનુ મોદી તથા કવયિત્રીઓ અને નવા કવિઓની કવિતા વિષે ટૂંકી નોંધ અપાઈ છે.

‘સાહિત્યમાં જીવનબોધ’ પર ડૉ. કુમારપાળનું વ્યાખ્યાન

લાયનેસ ક્લબ ને સંઘમિત્રા, ભુજના ઉપક્રમે ધીરેન્દ્ર મહેતાના અધ્યક્ષસ્થાને ૨૯ એપ્રિલે ડૉ. કુમારપાળ દેસાઈએ ‘સાહિત્યમાં જીવનબોધ’ પર વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું. આ પ્રસંગે રતિલાલ બોરીસાગર અને રાજેન્દ્ર પટેલે પણ વક્તવ્ય આપ્યાં હતાં.

પ્રેમાનંદ સાહિત્ય સભામાં લોકાર્પણ સમારંભ

અઢાર એપ્રિલના રોજ પ્રેમાનંદ સાહિત્ય સભાના ઉપક્રમે પ્રિયકાન્ત પરીખના અધ્યક્ષપદે ‘ચાંદામામા પોળી’ (ચંદ્રકાન્ત રાવ), ‘અંબર ઓઢવું શ્યામ વર્ણનું’ (કનુપ્રસાદ પાઠક) અને ‘પ્રેમનાં પરાક્રમો’ (જતિન વૈદ્ય) એ ત્રણ પુસ્તકોનો અનુક્રમે પ્રિયકાન્ત પરીખ, લવકુમાર દેસાઈ અને વિષ્ણુપ્રસાદ દવેના હસ્તે લોકાર્પણ વિધિ થયો હતો. ડૉ. રશીદ મીર, લવકુમાર દેસાઈ અને સતીશ ડણાકે વક્તવ્યો આપ્યાં હતાં. સર્જકોએ પોતાના લેખનની વાત કરી હતી.

આદિવાસી સાહિત્ય સંમેલન

ત્રીસ એપ્રિલ ને પહેલી મેના રોજ આદિવાસી અકાદમી, તેજગઢ અને રમણિકા ફાઉન્ડેશન, દિલ્હીના ઉપક્રમે ઢાંડી મુકામે અખિલ ભારતીય આદિવાસી સાહિત્ય સંમેલન યોજાયું હતું. મધ્યપ્રદેશ, રાજસ્થાન, દિલ્હી, બિહાર ને મહારાષ્ટ્રમાંથી ૫૦ વિદ્વાનો આવ્યા હતા. હસુ યાશ્ચિક, જ્યાનંદ જોશી, ભગવાનદાસ પટેલ, બળવંત જાની, નીલા શાહ, ગણેશ દેવી, વિક્રમ ચૌધરીએ ગુજરાતના પ્રતિનિધિ તરીકે વક્તવ્યો આપ્યાં હતાં. સંયોજન કાનજી પટેલે કર્યું હતું.

અનંતરાય રાવળ સ્મૃતિ વ્યાખ્યાન અને એવોર્ડ અર્પણ

પ્રો. અનંતરાય મ. રાવળ સ્મારક સમિતિના ઉપક્રમે ગુજરાત વિશ્વકોશના હીરાલાલ ભગવતી સભાગૃહમાં ૪ મેના રોજ વિનોદ અધ્વર્યુએ ‘મુનશીનાં નાટકો’ પર વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું. આ પ્રસંગે ડૉ. ધીરુભાઈ ઠાકરના હસ્તે પ્રો. અનંતરાય રાવળ વિવેચન એવોર્ડ, ને પ્રો. અનંતરાય રાવળ શિક્ષક એવોર્ડ અનુક્રમે ડૉ. ચન્દ્રકાન્ત ટોપીવાળાને તથા શ્રી

તખ્તસિંહ પરમારને એનાયત થયા હતા. બન્ને વિજેતાએ પ્રતિભાવ આપ્યો હતો અને ડૉ. કુમારપાળ દેસાઈએ ભૂમિકા બાંધી હતી. ડૉ. ધીરુભાઈ ઠાકરે પ્રસંગોચિત પ્રવચન કર્યું હતું.

‘વીસમી સદીની ગુજરાતી કાવ્યમુદ્રા’નો જન્મોત્સવ

૭ મેના રોજ ગૂર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલયના ઉપક્રમે કવિશ્રી રાજેન્દ્ર શાહના અધ્યક્ષસ્થાને અને ડૉ. ધીરુભાઈ ઠાકરની ઉપસ્થિતિમાં ‘વીસમી સદીની ગુજરાતી કાવ્યમુદ્રા’ એ ગ્રંથ – જેનું સંપાદન ચંદ્રકાન્ત શેઠ, યોગેશ જોષી, હર્ષ બ્રહ્મભટ્ટ ને ઊર્મિલા ઠાકરે કર્યું છે – નો જન્મોત્સવ કાર્યક્રમ મોટી સંખ્યામાં ઉપસ્થિત સાહિત્યકારો – સાહિત્યરસિકો વચ્ચે સંપન્ન થયો. સંપાદકોએ સંપાદન સંદર્ભે વક્તવ્યો આપ્યાં હતાં. ડૉ. ધીરુભાઈ ઠાકર અને કવિશ્રી રાજેન્દ્ર શાહે પણ વક્તવ્યો આપ્યા હતા. અંકિત ત્રિવેદીએ કાર્યક્રમનું સંચાલન કર્યું હતું. અંતમાં શ્યામલ-સૌમિલ મુનશીએ કેટલાંક ગીતોનું મધુર ગાન કર્યું હતું.

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ પ્રકાશિત તદ્દન નવાં પ્રકાશનો

ગીતમંજરી

[ગીતમંજરી : સં. ચંપકભાઈ ર. મોદી : પ્ર.આ. ૨૦૦૭, પૃષ્ઠ ૧૨+૧૮૦, કિં. રૂ. ૧૦૦/-, ડિમાઈ, કાચું પૂઠું.]

જૂની ગુજરાતી રંગભૂમિ સાથે રસકવિ રઘુનાથ બ્રહ્મભટ્ટનું નામ સંકળાયેલું છે. રંગભૂમિનાં એમનાં ગીતોમાંથી ઉત્તમ ગીતો ચૂંટીને શ્રી ચંપકભાઈ મોદીએ તેને ભક્તિ, ચિંતન, પ્રણય, પ્રકૃતિ, હાસ્ય, પ્રકીર્ણ અને હિંદી - એમ સાત વિભાગોમાં વિભાજિત કરી સંપાદિત કર્યાં છે. આ 'ગીતમંજરી' જૂની રંગભૂમિને આપણી સમક્ષ જીવંત કરે છે. આ સમય જૂની રંગભૂમિનો સુવર્ણ યુગ હતો. પ્રેક્ષકોને રસકવિનાં ગીતોનું અનેરું આકર્ષણ હતું. પ્રેક્ષકો એમનાં ગીતો કંઈક કરતાં અને ઘેર ઘેર એમનાં ગીતો ગુંજતાં.

[ગુજરાતી કવિતાચયન : ૨૦૦૫ : સં. મણિલાલ હ. પટેલ, પ્ર.આ. ૨૦૦૭, પૃષ્ઠ : ૧૪+૮૦, કિં. રૂ. ૫૫/-, ડિમાઈ, કાચું પૂઠું.]

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ દ્વારા ૧૯૯૧થી શરૂ થયેલી ગુજરાતી કવિતાચયનની યાત્રાનો - કાન્ત-બળવંતરાય શતાબ્દી ગ્રંથમાળાનો - આ ૧૬મો મણકો છે. સંપાદક મણિલાલ હ. પટેલ કહે છે તેમ કવિતા પ્રજાની નાભિમાંથી આવતી કસક છે. ત્રેસઠ કવિઓની કાવ્ય/ગઝલ રચનાઓનો આ સંચયમાં સમાવેશ થયો છે. ગુજરાતી ભાષાના મહત્વના પુરોગામી કવિઓ તેમ જ વર્તમાન પેઢીના કવિઓની રચનાઓ પ્રતિનિધિત્વ પામી છે.

ગુજરાતી કવિતાચયન

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ

નદીકિનારે, 'ટાઈમ્સ' પાછળ, આશ્રમમાર્ગ,
અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૮. ફોન : ૨૬૫૮૭૮૪૭

E-mail : gspamd@vsnl.net

Web-site : www.gujaratisahityaparishad.org

[પરબ ❖ ૨૦૦૭ • ૬]

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ પ્રકાશિત તદ્દન નવાં પ્રકાશનો

સંસ્કૃતિ-સંદર્ભ :

[સંસ્કૃતિ-સંદર્ભ : સં. રઘુવીર ચૌધરી : પ્ર.આ. ૨૦૦૭, પૃષ્ઠ ૧૬+૫૬૦, કિં. રૂ. ૨૫૦/-, ડિમાઈ, પાકું પૂઠું.]

આ ગ્રંથમાં સાહિત્યને સમૃદ્ધ કરતા સંસ્કૃતિ-સંદર્ભો સમાવિષ્ટ થયા છે. ગુજરાતી સાહિત્યનો ઇતિહાસમાં આલેખાયેલ સુધારકયુગ, પંડિતયુગ, ગાંધીયુગ આ બધાં નવજાગરણનાં ઉપકારક મોજાં છે. એમના દ્વારા સંસ્કૃતિનું શોધનવર્ધન થતું રહ્યું છે. અહીં મણિલાલ નભુભાઈ, આનંદશંકર, ગાંધીજી, બ. ક. ઠાકોર, પંડિત સુખલાલજી, સ્વામી આનંદ, કાકાસાહેબ, કિશોરલાલ મશરૂવાળા, માનાભાઈ ભટ્ટ જેવા સંસ્કૃતિકધારકો અને સાહિત્યવિદો છે, તો નગીનદાસ પારેખ, ક. મા. મુનશી, મેઘાણી, 'સુન્દરમ્', જયંતિ દલાલ, ઉમાશંકર, 'દર્શક', નિરંજન ભગત જેવા સાહિત્યકારો પણ છે. ઉપરાંત ગુજરાતના વર્તમાન ચિંતકોના ધોળો પણ છે.

[ડુંગરદેવ : કાનજી પટેલ : પ્ર.આ. ૨૦૦૭, પૃષ્ઠ : ૧૦+૮૪, કિં. રૂ. ૫૦/-, ડિમાઈ, કાચું પૂઠું.]

કાનજી પટેલની કવિતા અરૂઠ છે. આપણા લોકજીવનને કાવ્યોમાં ધબકતું કરતા કવિ છે. એની સામે પ્રત્યક્ષ લોકજીવન અને અપ્રત્યક્ષ સ્મૃતિસાહચર્યો છે, સરહદી ડુંગરાઓના આશરે જીવતા લોકો છે. આ સંગ્રહનાં ઘણાં કાવ્યોમાં લોકસંસ્કૃતિ, ડુંગરવાસી-ઓની વિટંબણાઓ, એમનાં ગીત, નાચ, ભૂખ, એમના ડુંગરદેવ, પ્રકૃતિ બધું જ સહજ લોકબોલીમાં ઊતરી આવે છે. આ એમનો બીજો કાવ્યસંગ્રહ છે.

ડુંગરદેવ

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ

નદીકિનારે, 'ટાઈમ્સ' પાછળ, આશ્રમમાર્ગ,
અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૮. ફોન : ૨૬૫૮૭૮૪૭

E-mail : gspamd@vsnl.net

Web-site : www.gujaratisahityaparishad.org

[પરબ ❖ ૨૦૦૭ • ૬]